

סימן ז

דיני מצורע

- 283 **מבוא**
יש לברר האם האופנים המיוחדים שבהם הזב מטמא נאמרו גם במצורע:
משא, משכב ומושב, היסט, עליונו של מצורע, ומעיינותיו 283
- 284 **פרק א: מקורות כלליים**
כמה מקורות מלמדים באופן כללי שכל חומרות הזב נאמרו גם במצורע:
תוספתא 284 ◊ מדרשי הלכה 284 ◊ וגמרא בנדה 286
- 287 **פרק ב: משא**
כמה ראיות במשנה ובגמרא מלמדות שהמצורע מטמא במשא 287
- 289 **פרק ג: משכב ומושב**
בתורת כהנים בכמה מקומות נאמר שהמצורע מטמא משכב ומושב 289 ◊
וכן מתבאר בספרי ומשמע במשנה 291 ◊ מאידך, בגמרא בפסחים
נאמר שאינו מטמא משכב ומושב, וכך נאמר בגמרא במגילה לפי גרסה
מסוימת 292 ◊ רבנו תם ורוב הראשונים תירצו שמצורע מטמא משכב
ומושב טומאה קלה 293 ◊ קשיים בפירוש זה 294 ◊ הרמב"ם
וסיעתו נקטו שמצורע מטמא משכב ומושב טומאה חמורה, כדין זב 294 ◊
יש שפירשו את הרמב"ם כדעת ר"ת, אולם יש הוכחות שדעתו כאמור 295 ◊
נראה שהרמב"ם דחה את הגמ' בפסחים מחמת הראיות הסותרות 297 ◊
לאידך גיסא, רבנו הלל הגיה בספרא על מנת ליישבו עם הגמרא ולדעתו
מצורע אינו מטמא משכב כלל 297 ◊ קשיים בשיטתו 298 ◊ בשיטת
רש"י יש סתירות בשאלה זו, ונראה שחזר בו 299
- 300 **פרק ד: מעיינות**
בסוגיה בנידה נראה שמעיינות המצורע טמאים טומאה חמורה כמעיינות הזב
וכן פירשו הראשונים על אתר 300 ◊ הרמב"ם בכמה מקומות סבר אחרת,
שמעיינות המצורע אינם אלא ראשון לטומאה 301 ◊ קשיים בשיטת
הרמב"ם 302 ◊ יש דרכים שונות ליישוב חלק מהקשיים, אולם שיטת
הרמב"ם בכללה צריכה עיון 304

306 **פרק ה: היסטו ועליונו**

בגמרא בפסחים נאמר שהיסטו של המצורע טהור, ואילו במשנה ובתוספתא
משמע שהמצורע מטמא בהיסט וכן עליונו טמא 306 ◊ הר"מ מפונטייזא
נקט שהמצורע מטמא בהיסט, והגמרא בפסחים עוסקת בימי ספורו 307 ◊
ברמב"ם משמע שהיסטו של המצורע טהור, ומאידך עליונו טמא 308

310 **סיכום ומסקנות**

העיקר לדינא שכל חומרות הזב קיימות גם במצורע, כדעת רבי משה
מפונטייזא 311

סימן ז

דיני מצורע

מבוא

פרק א: מקורות כלליים

פרק ב: משא

פרק ג: משכב ומושב

פרק ד: מעיינות

פרק ה: היסטו ועליונו

סיכום ומסקנות

מבוא

הקב"ה כתב בתורתו בפירוט את דיני מצורע, וכמו שנאמר בגמרא בחגיגה (יא ע"א): "נגעים – מקרא מרובה והלכות מועטות". אולם יש הבדל בין פרשת המצורע לפרשת זב וזבה ונידה, שבזב וזבה ונידה האריכה התורה לפרט את האופנים שבהם הם מטמאים, וקיצרה בהסברה מי הם הזב והזבה והנידה, ואילו במצורע ההיפך: התורה מאריכה מאד בפירוט התנאים שבהם האדם נעשה מצורע, ובתיאור תהליך טהרתו, אבל לא נאמר בפירוט מה הם האופנים שבהם הוא מטמא¹. נראה שטעמו של דבר, מפני שהתורה הצריכה את המצורע לשבת בחד מחוץ למחנה, ודבר אין לו עם אדם, ולפיכך אין נפקא מינה כל כך בתיאור האופנים שבהם הוא מטמא את הבאים עמו במגע. לעומת זאת הזב וחבריו נמצאים בתוך המחנה, ויש צורך לפרט ולהסביר מה הם דרכי ההטמאות מהם: מגע ומשא, משכב ומושב ומרכב, היסט, עליונו של זב, ומעיינות².

1 אפילו הדין שהמצורע מטמא כביאה נאמר רק ברמז, "מחוץ למחנה מושבו" (ראה תו"כ תזריע פרשת נגעים פרק יב, ד), וכן הדין שמטמא בגדים לא נאמר כדין בטומאתו, אלא אגב תהליך טהרתו נאמר שמכבס בגדיו.

2 אפשר להסביר כך עניין נוסף, שבפרשת יולדת נאמר "דבר אל בני ישראל" (ויקרא יב, ב), וכן בפרשת זב וחבריו "דברו אל בני ישראל" (שם טו, ב), וכן בסוף הפרשה "והזרתם את בני ישראל מטומאתם" (טו, לא), ואילו במצורע (בין בטומאתו ובין בטהרתו וכן בצרעת הבית) הדיבור הוא למשה ואהרן בלבד (יג, א; יד, א; יד, ג), משום שאחרי שהמופקדים על הדבר יעשו את מצוותם – אין בזה עסק לכלל

במאמר זה יתבאר בעז"ה האם המצורע מטמא באותם אופנים שהזב מטמא, חלקם או כולם. וכאן לא נוכל לקיים מאמר הגמרא בחגיגה הנ"ל "אי מסתפקא לך מילתא בנגעים עיין בקראי", אלא נלכה נא למתניתין.

פרק א: מקורות כלליים

בכמה מקומות נראה שכל דיני הזב קיימים במצורע:

א. בתוספתא בזבים פ"ג ה"ד: "חומר בזב שאין במצורע, ובמצורע שאין בזב: זב טעון ביאת מים חיים, מה שאין כן במצורע; חומר במצורע, שהמצורע מטמא בביאה וטעון הזאה, מה שאין כן בזב". ובה"ה שם: "חומר בזבה שאין במצורעת, ובמצורעת שאין בזבה: שהזבה מטמאה את בועלה, מה שאין כן במצורעת; חומר במצורעת, שהמצורעת מטמאה בביאה וטעונה הזאת מים חיים, מה שאין כן בזבה". אם כן בכל האופנים שהזב מטמא – גם המצורע מטמא, פרט לכך שהמצורעת אינה מטמאה את בועלה. וכך משמע גם מההשוואה להל' ג שם: "חומר בזב שאין בטמא מת", ופורטו שם דין משכב ומושב ומדף ומעיינות והיסט, ולא נשנו בהלכה הבאה המבארת את ההבדלים בין הזב למצורע, ומשמע שכל אלו קיימים במצורע.

ב. בספרי נשא (פיסקא א) נאמר בפירושו: "כל שהזב מטמא מצורע מטמא, חומר מצורע שטמא בביאה"³.

ג. בתו"כ מצורע (פרשת זבים, פרק זב), לעניין טומאת בועל נידה, נאמר: "אותה – פרט למצורעת [שהבא עליה אינו נטמא]. והלא דין הוא, מה הנידה, שאינה מטמאה בביאה [לבית], מטמא את בועלה, מצורעת, שהיא מטמאה בביאה, אינו דין שתטמא את בועלה? ת"ל אותה, פרט למצורעת". אם המצורעת קלה מן הנידה בדין כלשהו הרי אין כאן קל וחומר⁴. התוס' בפסחים (סז ע"ב ד"ה שכן) דחו ראיה זו, שאפשר שבאמת אין

ישראל (ועיין ברמב"ן בויקרא יג, א, שעמד על ההבדל בין זב למצורע והסבירו בדרך אחרת, שאין בה ביאור ללשון התורה ביולדת).

3 אכן הנצי"ב בפירושו לספרי (עמ' 1) כתב ש"כל" לאו דווקא (שכן גם הרמב"ם המטמא את משכבו מודה שהיסטו טהור ואינו כזב לגמרי). בסמוך שם נאמר גם "כל שטמא מת [כצ"ל. עיין סי' ב: חרב כחלל, הערה 36] מטמא הזב מטמא", וגם על משפט זה כתב הנצי"ב ש"כל" לאו דווקא, על פי ההנחה שטמא מת מטמא כלים טומאת שבעה, אך על פי שיטתי בעניין חרב כחלל אין צורך בזה. ובמיוחד לראב"ד נדחק לפרש שה"חומר" מוסב על "כל זב", דהיינו בעל הקרי שהתרבה מה"כל".

4 באותו אופן היה מקום ללמוד גם מהתו"כ במצורע (פרשתא ב, ט): "ורחץ – אפילו במי מקוה. והלא דין הוא, מה הזב, שאינו טעון הזיית מים חיים, טעון ביאת מים חיים; מצורע, שטעון הזיית מים חיים, אינו דין שיטעון ביאת מים חיים? ת"ל 'ורחץ במים', אפילו במי מקוה". אבל יש לדחות, שאף על פי שיש בזב חומרות שאין במצורע מכל מקום לענין טהרתו יש במצורע חומרה שאין בזב, ומזה הקל וחומר. וכיוצא בזה בתו"כ במצורע (פרשתא ב, ג): "קל וחומר למצורע שיטעון הזיית שלישי

הוה-אמינא שתטמא את בועלה, ואסמכתא בעלמא היא. והר"ש (כלים פ"א מ"ג) כתב שאפשר שהצורך במיעוט אינו לאפוקי מהק"ו אלא לאפוקי מן ההיקש בין זב למצורע, ראה להלן.

ד. בתו"כ בסוף הפרשה (פרשת זבים פרק ט, יג), על הפסוק "והדוה בנדתה והזב את זובו לזכר ולנקבה", נאמר: "והזב את זובו - אחרים אומרים: מה הזב מטמא במשא אף הזוב מטמא במשא. לזכר - לרבות את המצורע, ולנקבה - לרבות את היולדת" (וכן הנוסח גם בכת"י רומי ובילק"ש רמז תקסט). נראה ש"לרבות את המצורע" אינו המשך לדברי אחרים בעניין הזוב, אלא זהו לימוד בפני עצמו, שהמצורע הושווה לזב, כשם שהדרשה על היולדת היא השוואה כללית בינה לבין הזבה. אם כן יש כאן לימוד שהמצורע והיולדת כזב וכנידה. וכן גירסת הרמב"ם ופירושו, שכתב בפיה"מ בזבים פ"ה מ"ו: "שדין הזב והזבה והנדה והיולדת בטומאת משכב ומושב ושאר הדברים שהם מטמאין אותן שווה, וכן המצורע, ולשון ספרא... לזכר לרבות את המצורע ולנקבה לרבות את היולדת".

הראב"ד (בפירושו לספרא) הקשה על פירוש זה, שהרי ביולדת נאמר בפירוש "כימי נדת דותה תטמא", ואין צורך ללומדה מריבוי! ותיירץ (בתירוץ הראשון) שההיקש "כימי נדת דותה" נאמר רק לעניין מניין ימי הטומאה. ובאמת בספרא בתזריע (פרשת א, יב-יג) למדו מההיקש לנדתה שימי הלידה צריכים להיות רצופים ולא מפוזרים, וכן שאינם ראויים לספירת זוב, ולא למדו לגבי דיני טומאת היולדת. משמע שלגבי דיני הטומאה הספרא מסתמכת על הלימוד כאן.

בנידה לד ע"ב אומר רבי יצחק: "לזכר - לרבות מצורע למעיינותיו, ולנקבה - לרבות מצורעת למעיינותיה", ולמדו מזה (על פי בית הלל) שדם טהרה של מצורעת טמא. הראב"ד מביא שיש גורסים כך גם בתו"כ, אך גם ע"פ הגרסה שלפנינו פירש (בתירוץ השני) ש"יולדת" היינו יולדת מצורעת, והלימוד הוא לעניין טומאת דם טהרה שלה, וכן כתב רבנו הלל. לפי זה הריבוי הוא רק לעניין מעיינות, ואין כאן השוואה כללית בין מצורע לזב. אולם לענ"ד פירוש זה לספרא דחוק, כי סתם "יולדת" אין משמעו בימי טהרתה אלא בימי טומאתה. מסתבר גם שאלו שגרסו בתו"כ "לרבות מצורע למעיינותיו" הגיהו כך כדי להתאים את התו"כ לגמרא. ראייה לכך, שלא מצאנו בשום מקום בפי התנאים (במדרשי הלכה ומשנה וברייתא) לשון "מעיינות" בהקשר של משקי הזב המטמאים, ורק בגמרא נמצאת לשון זו⁵. נראה, אפוא, שדרשת

ושביעי: מה אם טמא מת, שאינו טעון הזיית שבע, טעון הזייה בשלישי ובשביעי; מצורע, שהוא טעון הזיית שבע, אינו דין שיטעון הזייה בשלישי ובשביעי? ". התו"כ עושה ק"ו מטמא מת למצורע, על פי שוודאי יש חומרות במצורע שאינן בטמא מת, כגון פריעה ופרימה ושילוח ממחנה ישראל, אבל ההשוואה כאן היא רק לסדר טהרתו.

5 ראה הערה 39, ויש לציין שרבי יצחק המוזכר בנידה הוא אמורא, מתלמידי רבי יוחנן.

התו"כ היא לימוד כללי שדיני הזב קיימים במצורע וביולדת, ודרשת רבי יצחק בגמרא בניה היא דרשה אחרת⁶.

- ה. בגמ' בניה לך ע"ב-לה ע"א נאמר: "בעי רב יוסף: ראייה ראשונה [של זוב] של מצורע מהו שתטמא במשא?... אמר רבא: ת"ש 'זובו טמא הוא - לימד על הזוב שהוא טמא'. במאי? אילימא בזב גרידא, לאחרים גורם טומאה, לעצמו לא כל שכן? אלא פשיטא בזב מצורע". פירוש: בזב רגיל הזוב גורם טומאה לאחרים, כלומר, לזב עצמו, וכל שכן שאף הזוב עצמו טמא. אולם בזב מצורע אין הזוב גורם טומאה למצורע שממנו הוא יוצא, ולכן במקרה זה צריך לחדש שהזוב עצמו טמא. משמע שהזוב אינו מוסיף שום טומאה למצורע, ומכאן שכל חומרות הזב קיימות במצורע.
- התוס' שם (לה ע"א ד"ה לאחרים) דחו ראייה זו, שכוונת הגמרא ב"לאחרים גורם טומאה" לאדם דווקא, ולא למשכבו ומושבו. ויש בזה דוחק, כי כיצד רבא מסיק "אלא פשיטא בזב מצורע"? הרי עדיין יש לומר קל וחומר: "למשכבו ומושבו של המצורע גורם טומאה, לעצמו לא כל שכן?". מכל מקום, מאחר שסברת רבא הופרכה בהמשך הסוגיה ("שעיר המשתלח יוכיח"), אפשר שיש לה פירוט נוספות, וכפי שכתב הרמב"ן שם.
- ו. בכלים פ"א מ"ד שנינו: "למעלה מן הזב - זבה, שהיא מטמאה את בועלה, למעלה מן הזבה - מצורע, שהוא מטמא בביאה", הרי שהמצורע חמור מהזב. אך ראה להלן על משמעות ה"למעלה" במשניות אלו.

6 הלימוד של רבי יצחק, שעוסק רק במעיינות, אינו בהכרח סותר לזה שבספרא: אפשר שלדעתו כלל דיני הזב נלמדו באופן אחר, ואפשר שגם לדעתו זהו הלימוד לכל הדינים, והזכיר את המעיינות על מנת להסביר את מחלוקת ב"ש וב"ה. ובאמת הר"מ מפונטייזא בתוס' בפסחים סז ע"ב (ד"ה שכן) הוכיח מהיקש זה, אפילו ע"פ האופן שבו הוא מובא בגמרא, שמצורע מטמא משכב ומושב טומאה חמורה, משום שאין היקש למחצה. וגם הר"ש בכלים פ"א מ"ג דן בשאלה מדוע מו"מ של מצורע אינו נלמד בהיקש זה (ובענין תירוץ ראה להלן), וכן התוס' ביומא ו ע"ב ד"ה שמטמא.

תוס' בפסחים הנ"ל דוחים את ההוכחה מהיקש זה לענין משכב ומושב: "דא"כ למחנותם נמי נימא דאיתקש, וא"כ מאי פריך הכא?". נראה שאין כוונתם להקשות מעצם הדין שמצורע משתלח ממחנה שלישית ולא כזב, שהרי דין זה נלמד מפסוק מיוחד, "וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב", שמורה שיש לו מחנה בפני עצמו, כדברי הגמ' בפסחים סז ע"א, ופסוק זה מוציא מן ההיקש. כוונת תוס' להקשות מהגמ' שם, האומרת: "ויאמר זב ואל יאמר מצורע, ואני אומר: זבין משתלחין, מצורעין לא כל שכן?", והגמ' דוחה את הק"ו, שאדרבה, זב חמור שכן מטמא מו"מ; ועל זה מקשים תוס', הרי גם בלא ק"ו יאמר זב ואל יאמר מצורע, ונדע שהמצורע משתלח משום ההיקש! ועל כרחך ההיקש הוא למחצה (כך ביאר הרש"ש, ולא כמהרש"א שהגיה, והנוסח בתוס' לפנינו מקיים מהמקבילה בתוס' הרשב"א). אך קושיה זו היא על הר"מ מפונטייזא, שסובר, מצד אחד, שמצורע מטמא מו"מ, ומצד שני מקבל להלכה את הסוגיה בפסחים האומרת שמצורע אינו מטמא מו"מ, אלא שהעמיד אותה במצורע בימי ספרו, וא"כ לדעתו גם הסוגיה שם סוברת שיש היקש בין זב למצורע, ולשיטה זו תוס' מוכיחים בצדק מן הסוגיה שאין זה היקש מוחלט. אולם לפי מה שיוצא לקמן שזוהי מחלוקת סוגיות, והסוגיה בפסחים לא קיבלה את ההיקש, מתיישבת קושיית תוס'. וגם ע"פ שיטת הר"מ מפונטייזא י"ל, שההיקש הוא לכל מה שאמור בפרשת זב, מעיינותיו ומשכבו, אבל לא לשילוח מחנות, שלא הוזכר בפרשה. עיין גם ברש"ש, שתירץ את הגמ' לשיטת הר"מ מפונטייזא באופן אחר.

פרק ב: משא

טומאת משא במצורע מבוארת בכמה מקומות:

א. במשנה בכלים פ"א מ"א נאמר: "אבות הטומאות... והמצורע בימי ספרו... הרי אלו מטמאין אדם וכלים במגע וכלי חרש באויר ואינם מטמאין במשא". משמע שבימי חלוטו מטמא במשא. אמנם יש לדחות בדוחק, שהוא הדין למצורע בימי חלוטו, ונקטה המשנה "בימי ספרו" מפני שבימי חלוטו הוא מטמא גם בביאה, וזה נזכר במ"ד שם: "למעלה מן הזבה מצורע שהוא מטמא בביאה" (ומכל מקום לא רצתה המשנה לנקוט את "מצורע" ולהזכירו פעמיים, בין אלו שאין מטמאים במשא ושוב על טומאתו בביאה, כי רצתה לסדר את אבות הטומאות זה למעלה מזה).

מכך שנאמר שהמצורע למעלה מן הזבה אין להוכיח שמטמא במשא כמותה, משום שמצינו בפרק זה אבות הטומאות שנאמר בהן "למעלה" אע"פ שאין בהן חומרות שקיימות בדרגה הקודמת, כפי שהוכיחו הר"ש והרא"ש במשנה ג שם. אמנם הרמב"ם במ"ד שם כתב: "וממה שאמר במצורע שהוא למעלה מן הזבה תדע שהוא מטמא במשא כמוה", ונראה שלדעתו אפשר ללמוד מה"למעלה" לפחות לגבי חומרות שזכרו בפרק זה. הקשיים בפירושו נדונו להלן סי' ח, ואע"פ שיש מקום ליישב את כולם נראה שפירוש הר"ש נח יותר.

ב. במשנה בזבים פ"ה מ"ו נאמר: "הנוגע בזב, ובזבה, ובנדה, ובילודת, ובמצורע, במשכב ומושב – מטמא שניים ופוסל אחד; פירש – מטמא אחד ופוסל אחד. אחד הנוגע ואחד המסיט ואחד הנושא ואחד הנישא". מפורש כאן שמצורע מטמא במשא (וכן הוכיח בתוס' הרא"ש בנדה לה ע"א ד"ה אלא, והתוס' יו"ט בכלים פ"א מ"ד). אלא שלגבי "ואחד הנישא", דהיינו הנישא על ידי הטמא, כתב ר"ת (פסחים סו ע"ב תוד"ה שכן) שאינו מתייחס למצורע, ולפ"ז יש מקום לומר שגם "אחד הנושא" ו"אחד המסיט" אינו מתייחס למצורע.⁷ אך פירוש ר"ת דחוק כמובן, ור"ת עצמו פירש פירוש נוסף, וראה להלן בפרק ה בענין זה.

ג. בגמרא בנדה לה ע"א הנ"ל "אלא פשיטא בזב מצורע" משמע שכל חומרות הזב קיימות במצורע, כאמור, אבל בפרט מוכח ממנה לגבי משא, כי הגמרא דנה על טומאת משא בראייה ראשונה של מצורע, ועליה היא אומרת שבזב מצורע אין הראייה גורמת טומאה למצורע, משום שבלאו הכי טומאה זו קיימת בו מחמת צרעתו, ומדובר לכל הפחות על טומאת המשא שמדוברת שם, כמ"ש רש"י שם (ד"ה אלא בזב): "שהרי

7 כ"כ הרש"ש בכלים פ"א מ"ד לדחות את ראיית התוס' יו"ט, אע"פ שר"ת עצמו לא אומר שמצורע אינו מטמא במשא (וראה בהערה הבאה). התוס' יו"ט בזבים שם כתב באמת ש"ואחד המסיט" לא קאי אמצורע, אבל הבין שהכוונה לטומאת היסטו של זב, ולא לטומאת משא, וראה הערה 45.

מחמת נגעו היה מטמא במשא ואפילו באהל". אם כן פשוט שמצורע מטמא במשא. לא מצאתי בראשונים ובאחרונים חולק בדבר⁸.

לאור המסקנה שהמצורע מטמא במשא יש לברר מהו המקור לדין זה. הרמב"ם בפיה"מ בזבים פ"ה מ"ו כתב שהמקור הוא דרשת הספרא הנ"ל: "לזכר לרבות את המצורע". אולם לקמן יתבאר שלדעת רוב הראשונים היקש זה אינו מוחלט, ולא נאמר על היסטו של המצורע, והדבר צריך ביאור, מדוע ההיקש למחצה (והתקשה בזה החזו"א בזבים סי' ד סק"ו). וראה להלן בפרק ה, שנראה שהרמב"ם חזר בו וסבר שאין היקש כללי בין זב למצורע, ויש צורך בלימוד מיוחד על כל דין מדיניו. אם כן חוזרת השאלה, מה המקור לטומאת משא?

תוס' הרא"ש בניה לה ע"א (ד"ה אלא) התקשה בכך: "ותימה, ומנא לן דמטמא במשא?", ותירץ ע"פ רש"י בבבא בתרא ט ע"ב (ד"ה בימי ספרו) שמצורע מוחלט הוקש למת, בפסוק "אל נא תהי כמת" (במדבר יב, יב). הנפק"מ בבבא בתרא שם היא שהמצורע מטמא אדם, עי"ש, ומזה לומד תוס' הרא"ש גם לגבי משא. ומכל מקום תמה עליו, אם כן יטמא גם באהל, והרי טומאת ביאה של מצורע איננה כטומאת אהל⁹. אמנם היקש זה מפורש בספרי (בהעלותך פיסקא קה) עה"פ "אל נא תהי כמת": "מה המת מטמא באהל אף מצורע מטמא בביאה", אך משינוי הלשון מ"באהל" ל"בביאה" נראה שאין זה לימוד גמור ולא המקור לענין, אלא הספרי בא רק להסביר במה הדמיון בין מצורע למת (וכן בתרגום המיוחס ליונתן שם). המקור לטומאת ביאה במצורע הוא מ"מושבו", כמ"ש בספרא (תזריע, פרשת נגעים, פרק יב, יד): "מושבו טמא" (וכן ברמב"ם בהל' טו"צ פ"י הי"ב)¹⁰.

על פי דברינו להלן, שנראה שמצורע מטמא מו"מ טומאה חמורה וכן בהיסט, מובן המקור לטומאת משא גם כן, כי הלימוד "לזכר - לרבות את המצורע" נאמר לכל דיני הזב ללא שיעור.

8 תוס' יו"ט בכלים פ"א מ"ד הבין שהרע"ב הסתפק בדין משאו של מצורע, והתוס' יו"ט פשוט שמטמא מהמשנה בזבים הנ"ל. הרש"ש בניה לה ע"א כתב בדעת תוס' בפסחים הנ"ל שמצורע אינו מטמא במשא (והעיר על המהרש"א בניה שם, שנקט בפשטות שהמצורע מטמא במשא), ונראה שפירש ש"הנישא" היינו הנושא את המצורע והמצורע נישא עליו, ולא כפי שפירש בעצמו בכלים פ"א מ"ד.

9 בכלים פ"א מ"ד שנינו: "חמור מכולן (גם מהמצורע) המת שמטמא באהל, מה שאין כולן מטמאין", והר"ש שם מנה כמה הבדלים בין טומאת ביאה לטומאת אהל.

10 יש להעיר, שמלשוננו של רש"י בניה לה ע"א ד"ה אלא בוב) הנ"ל: "מטמא במשא ואפילו באהל" משמע שרומז לאותו לימוד, ודעתו שהמצורע כמת ממש. וכן בסנהדרין עא ע"א ד"ה מציינין: "דאבן מנוגעת מטמא באהל, דמצורע הוקש למת, אל נא תהי כמת". וכן בפירושו לתורה כתב: "מה מת מטמא בביאה אף מצורע מטמא בביאה", במקום "באהל" שבספרי, ונראה שלדעתו היינו הך, וצ"ע. בגמ' ביבמות קג ע"ב נזכר ההיקש בין מצורע למת לענין שבגד מנוגע מטמא בכזית, אך ברמב"ם (טו"צ פ"יג הי"ד) משמע שזוהי אסמכתא, ועיקרו הלמ"מ.

פרק ג: משכב ומושב

1. המקורות לפיהם המצורע מטמא משכב ומושב

בכמה מקומות נאמר שמצורע מטמא משכב ומושב:

- א. בתורת כהנים לגבי צרעת בעור הבשר (ויקרא יג,ו, פרשת נגעים פרק ב,י) נאמר: "וכבס בגדיו – מלטמא משכב ומושב ומלטמא בביאה, וטהר – מן הפריעה ומן התגלחת ומן הציפורים". הפסוק מדבר על מצורע הנטהר מהסגרו, ואם כן "וטהר מן הפריעה ומן התגלחת ומן הציפורים" מובנו שנחסכו ממנו דינים אלו, שלא יזדקק להם כלל. לעומת זאת "טהר מלטמא משכב ומושב" אין מובנו שדין משכב ומושב נחסך ממנו, שהרי מצורע מוסגר ומוחלט שוים לטומאה (כמ"ש במגילה ח ע"ב). על כרחך כוונת התו"כ שעד עכשיו אכן היה מטמא משכב ומושב וביאה. כך משמע גם מן הלימוד מ"וכבס בגדיו", כלומר שעד עכשיו טימא באופנים אלו. למדנו, אפוא, שמצורע מוסגר ומוחלט מטמאים משכב ומושב.
- ב. בתו"כ לגבי צרעת הראש והזקן (ויקרא יג,לד, פרשת נגעים פרק ט,ח) נאמר באותה לשון: "וכבס בגדיו – מלטמא משכב ומושב ומלטמא בביאה. וטהר – מן הפריעה ומן הפרימה ומן התגלחת ומן הציפורים".
- ג. עוד נאמר בתו"כ (מצורע פרשתא א,ד): "אמר לו רבי עקיבא: מוסיף אני על דבריך. וכי במה החמירה תורה, בימי גמר או בימי ספר? חמורים ימי גמר מימי ספר, שבימי ספר אינו מטמא משכב ומושב ואינו מטמא בביאה, ימי גמרו מטמא משכב ומושב ומלטמא בביאה". וכן בהמשך (פרשתא ב,ח): "אם הקיל בימי ספרו, שאינו מטמא משכב ומושב ואינו מטמא בביאה, נקל בימי גמרו, שהוא מטמא משכב ומושב ומלטמא בביאה?".
- ד. בתו"כ במצורע (פרשתא ב,ו) מופיע גם המקור לדין זה: "וכבס המטהר את בגדיו, אמר רבי שמעון: מה זה בא ללמדנו? אם ללמוד לטמא בגדים במגע, והלא ק"ו הוא: ומה אם בימי ספרו, שאינו מטמא בביאה, מטמא בגדים במגע; בימי גמרו, שמטמא בביאה, אינו דין שיטמא בגדים במגע? אם כן למה נאמר וכבס המטהר את בגדיו? מלטמא משכב ומושב, מפני שהם שני כבוסים בגדים: אחד מלטמא משכב ומושב, ואחד מלטמא בגדים במגע". הפסוק "וכבס המטהר את בגדיו" אמור בסוף ימי חלוטו, ובפסוק הבא, שמדבר על סיום ימי ספרו, נאמר שוב "וכבס את בגדיו", ונשאלת השאלה, אם יש כיבוס בגדים אחר ימי ספרו, ממה נטהר בסוף ימי חלוטו? ומכך מסיק המדרש שישנה טומאה חמורה יותר, של משכב ומושב¹¹.

¹¹ יש לשאול, אם ישנו לימוד כללי מ"לזכר ולנקבה" שהמצורע כזב, למה ר"ש נצרך ללמוד דין מו"מ מ"וכבס בגדיו"? נראה שר"ש לא קבל את הלימוד מ"לזכר ולנקבה", ודעתו כרבי ישמעאל בנו של ריב"ב, שלומד (בתו"כ בסוף מצורע המובא גם בנדה לב ע"ב) מ"לזכר ולנקבה" דין אחר, שבין גדול ובין

ה. בתו"כ במצורע (פרשת זבים, פרק ב,ח-יא) מיעטו מ"כל המשכב אשר ישכב עליו הזב" כמה טמאים שאינם מטמאים משכב ומושב: בעל קרי, אבן המנוגעת, מת וטמא מת, ולא הוזכר המצורע, ומשמע שמצורע מטמא מו"מ¹².

על אבן המנוגעת נאמר שם: "והלא דין הוא: ומה אם הזב, שאינו מטמא בביאה, מטמא מו"מ; אבן המנוגעת, שהיא מטמאה בביאה, אינו דין שיטמא מו"מ? ת"ל 'הזב' ולא אבן המנוגעת". מעצם הצורך למעט אבן המנוגעת משמע שמצורע מטמא מו"מ (וכפי שציין בספרי דבי רב, נשא, עמ' קצז). ועוד, שאם אינו מטמא מו"מ הרי זו פירכה לקל וחומר: מצורע יוכיח, שמתמא בביאה ואינו עושה משכב ומושב! וממילא משמע שמצורע מטמא מו"מ טומאה חמורה, שהרי בהוה-אמינא ללמוד קל וחומר מזב לאבן המנוגעת מסתבר שהק"ו מלמד על טומאה חמורה; ובדוחק יש לדחות שכוונת המדרש מעיקרא ללמוד ק"ו רק לטומאה קלה, ומכח ה"יוכיח" שלא הוזכר. בנידה נד ע"ב מובאת ברייתא דומה: "יכול תהא אבן מנוגעת עושה משכב ומושב לטמא אדם לטמא בגדים? ודין הוא, ומה זב, שאינו מטמא בביאה, עושה משכב

קטן נטמא בזיבה. לפ"ז יש מקום לומר שר"ש או רבי ישמעאל בנו של ריב"ב יסברו שאין השוואה כללית בין מצורע לזב. ועל דרך החידוד יש לבאר בזה את הגמ' בפסחים סז ע"ב שלהלן, האומרת שאין מו"מ והיסט במצורע, כי הגמרא דנה שם אליבא דר"ש, עיי"ש, ולדעתו י"ל שבאמת אין היסט, וגם אין מו"מ לטומאה חמורה, כי הלימוד למו"מ אינו מהיקש לזב, המוכיח על טומאה חמורה, אלא מ"וכבס בגדיו", שמשמעו רק שהיתה בהם טומאה כלשהי קודם. ברם, אין זה מסתבר שר"ש או רבי ישמעאל בנו של ריב"ב יחלקו על ב"ש וב"ה שסוברים שיש מעיינות למצורע, ראה להלן (וכן נקטו הראשונים, שגם ר' ישמעאל מודה בדין זה, ראה להלן הערה 35), ולפיכך נראה שמשמעות דורשין איכא בינייהו, ור"ש ילמד את שאר הדינים מדרשה אחרת. ואולי יש צורך בשני הלימודים, שמ"לזכר" ללמדנו שהמצורע כזב ואילו מ"וכבס בגדיו" ללמדנו לחלק בזה בין ימי גמרו לימי ספרו.

12 המלבי"ם (נשא, אות ח) כתב שדרשה זו שנויה במחלוקת: ארבעת המיעוטים בתו"כ, לבעל קרי ואבן מנוגעת ומת וטמא מת, אינם מן הפסוק "וכל אשר ישכב עליו הזב" בלבד, אלא ישנם ארבעה יתורים "הזב" (במשכב הזב ומושבו ומרכבו ורוקו; וכך דרך המלבי"ם, שכאשר יש בספרא כמה דרשות ממילה אחת הרי הן מתבססות למעשה על מילים נוספות כיוצא בה בפסוקים אחרים). לפיכך לפי לימודים אלו לא התמעט המצורע. ברם, בהמשך התו"כ (פרק ב,יב) ר"ש לומד מ"אשר ישכב עליו" ו"אשר ישב עליו" שרק מי שיש לו שכיבה וישיבה מטמא מו"מ, ומזה התמעט המת, ומאותה סברה יש למעט גם אבן המנוגעת. לשיטתו נמצא שיש יתור מ"הזב" שאינו נצרך, והוא אכן ממעט מצורע ממשכב ומושב (מטומאה חמורה). ולפ"ז אין ללמוד מהגמרא בפסחים להלן שמצורע אינו מטמא מו"מ, כי הגמ' שם עוסקת בשיטת ר"ש, כאמור, ולשיטתו אכן כך הוא, אבל חכמים חלוקים עליו. ובזה יישב המלבי"ם את שיטת הרמב"ם שפסק שמצורע מטמא מו"מ טומאה חמורה, ראה להלן, וכן את מה שפסק (בהל' טו"צ פי"ג הי"ג) שבגד מנוגע מטמא מו"מ, כי רק ר"ש סובר שבעינין דבר הראוי לשכיבה וישיבה, ות"ק בתו"כ חולק. לענ"ד מן התו"כ לא נראה כדבריו, שהרי ר"ש לומד מ"אשר ישכב עליו" למעט זב שמת ולא מת סתמא, ומשמע שגם הוא מודה לאופן הלימוד לעיל מיניה לגבי מת בעלמא. גם היה ראוי לתו"כ לפרש שע"פ ר"ש "הזב" ממעט מצורע. נראה, אפוא, שלמדו מ"הזב" האמור במשכב למעט את כולם, ושקולים הם ויבואו ארבעתם. ובפרט נראה רחוק לומר שהגמ' בפסחים בונה על חשבון זה, ולכן אומרת שזב חמור ממצורע אליבא דר"ש דווקא.

ומושב לטמא אדם לטמא בגדים; אבן מנוגעת, שמתמאה בביאה, אינו דין שמתמאה משכב ומושב לטמא אדם לטמא בגדים? ת"ל הזב, הזב ולא אבן המנוגעת". כאן מפורש שבהוה-אמינא מדובר שאבן תטמא מו"מ טומאה חמורה, ושמע מינה שמצורע אכן מטמא כן¹³.

- ו. בספרי (נשא פסקא א): "רבי ישמעאל אומר: הרי אתה דן, הואיל ואדם מטמא בנגעים, וכלים מטמאים בנגעים, מה אדם טעון שילוח - אף כלים טעונים שילוח. לא, אם אמרת באדם, שמתמא על גבי משכב ומושב, לפיכך טעון שילוח, תאמר בכלים, שאין מטמאין על גבי מו"מ, לפיכך לא יטענו שילוח? הרי אבן המנוגעת תוכיח, שאינה מטמא על גבי מו"מ וטעונה שילוח". מבואר כאן שאדם מצורע מטמא על גבי מו"מ¹⁴.
- ז. עוד בספרי (נשא, פסקא לא): "הואיל וימי חלוטו מטמא משכב ומושב וימי הסגירו מטמא משכב ומושב...". ברייתא זו הובאה בשניונים בגמ' בניזיר נו ע"ב: "חלוט מטמא משכב ומושב וימי הסגרו מטמא משכב ומושב".
- ח. במשנה בזבים פ"ה מ"ו הנ"ל נאמר: "הנוגע בזב, ובזבה, ובנדה, ובילודת, ובמצורע, במשכב ומושב - מטמא שניים ופוסל אחד; פירש - מטמא אחד ופוסל אחד". אפשר לפרש ש"במשכב ובמושב" אינו מתייחס למצורע, ולכן לא נאמר "במשכבן ומושבן", אבל פירוש זה מתיישב אילו מצורע לא היה מטמא מו"מ כלל. לעומת זאת אם הוא מטמא מו"מ טומאה קלה (כשיטת ר"ת, ראה להלן) נראה קשה לפרש כך, שכן המשנה מביאה לידי טעות שגם מו"מ של מצורע טמא טומאה חמורה¹⁵.

13 תוס' שם (ד"ה יכול) הקשו כך, וגם הקשו שמת יוכיח, שמתמא בביאה ואינו עושה משכב ומושב, ותירצו שגם המצורע וגם המת התמעטו מפסוק זה, "הזב", וכ"כ הר"ש בכלים פ"א מ"ג והתוס' ביומא ו ע"ב ד"ה שמתמא (תוס' מצטטים את הגמ' בנידה בלשון: "אבן המנוגעת ומצורע שמתמאים בביאה אינו דין שיעשו משכב ומושב?", ולפ"ז התמעט במפורש, אולם ביד דוד שם ביאר שתוס' הוסיפו מילה זו מדעתם). אולם בכך לכאורה לא ענו תוס' על השאלה הראשונה: אם באמת המצורע התמעט, מפסוק זה או מפסוק אחר, מדין משכב ומושב, למה הוצרכנו למעט אבן המנוגעת? ועוד, שבתו"כ לא מיעטו את המצורע, כנ"ל.

14 במיוחד לראב"ד פירש: "לא, אם אמרת [באדם. נדצ"ל] שמתמא על גבי משכב וכו', כדאמרינן בעלמא דזב עושה מושב ואין מושב עושה מושב". אפשר שר"ל שאין כוונת הספרי שהאדם המצורע עושה משכב, אלא שמצינו בעלמא שאדם חמור מכלים בכך שהוא עושה משכב. ויותר נראה כך מפירוש רבינו הלל: "כלומר איזהו זב או זבה...", וכשיטתו להלן שמצורע אינו מטמא מו"מ. אך לפ"ז תמוה מדוע הספרי נזקק ל"אבן המנוגעת תוכיח", והיה לו לומר "מצורע יוכיח". ולפי דרכנו למדנו גם שהמצורע חמור מאבן המנוגעת, ולא כמ"ש בתוס' הרא"ש (נידה נד ע"ב ד"ה יכול, בתירוץ השני, ועיין גם יראים סי' רעז) שהמיעוט "הזב ולא אבן המנוגעת" שאינה עושה מו"מ היינו לטומאה חמורה בלבד, וכמו כן התמעט המצורע, ושניהם עושים מו"מ בטומאה קלה (בניגוד לראב"ד בהל' טו"צ פ"ג ה"ג). ומבואר כאן גם שבגד המנוגע אינו עושה מו"מ, ולא כמ"ש הרמב"ם בהל' טו"צ שם.

15 וכן יש ללמוד מהתוספתא בזבים פ"ה ה"ג: "כלים הנוגעים בזב ובזבה בנדה ויולדות ובמצורע במשכב ובמושב - מטמאין שנים ופוסלין אחד; פירש - מטמא אחד ופוסל אחד". אך יתכן שהתוספתא משבשתא, כי יוצא ממנה דין מחודש שכלים מטמאים בחבורין, ראה בר"ש בזבים

2. המקורות לפיהם המצורע אינו מטמא משכב ומושב

לעומת המקורות הללו, נאמר בגמרא בשני מקומות שמצורע אינו מטמא משכב ומושב: א. הגמרא בפסחים סז ע"ב משווה בין דיני הזב והמצורע, ואומרת: "מאי חומריה דמצורע מזב? ... אדרבה, זב חמור שכן מטמא משכב ומושב ומטמא כלי חרס בהיסט". הרי שמצורע אינו מטמא משכב ומושב¹⁶. הגר"א בהגהתו שם משמיט את המילים "משכב ומושב", אולם לא מצאנו סימוכין להגהה זו¹⁷.

הר"מ מפונטייזא (מובא בתוס' שם, והוא השואל בספר הישר חלק השו"ת סי' נא, ג) סובר שמצורע מטמא מו"מ, והסביר שהשוואת הגמרא היא בין ימי ספרו של זב לימי ספרו של המצורע, שאז אכן אינו מטמא מו"מ והיסט (וכ"כ התוס' רי"ד במגילה ח ע"א). ר"ת (בתוס' שם ובשו"ת שם נב, ג) דחה פירוש זה, משום שהנושא שבו דנה הגמ' בפסחים הוא שילוח מחנות במצורע, שמכיון שהמצורע חמור יותר מן הזב הוא משתלח למחנה שלישית. והרי דין זה נוהג דווקא במצורע מוחלט (כמ"ש בויקרא יד, ח: "ואחר יבוא אל המחנה", וראה נגעים פי"ד מ"ב). ועוד, שאין מקום להשוות בין ימי ספרו של מצורע לימי ספרו של זב, שכן המצורע טובל בתום ימי חלוטו, מה שאין כן זב, שאינו טובל בין ימי הזיבה לימי ספירתו. ועוד, שבימי ספרו המצורע מטמא כשרץ בלבד (נגעים שם, כלים פ"א מ"א, זבים פ"ה מ"י), ואם כן יש הבדלים נוספים בינו לבין הזב בימי ספרו¹⁸.

פ"ה מ"א, והחס"ד והגר"א הגיהו בה (ראה להלן סי' י), וע"פ הגהת הגר"א מפורש בתוספתא שמושב המצורע הוא אב הטומאה, ואכמ"ל.

16 המי נפתוח (פרפר כגה) כתב שאפשר שהגמ' אומרת זאת רק ע"פ ההוה-אמינא שם שמצורע משתלח רק משני מחנות. והטעם לזה, שהמקור לטומאת מו"מ הוא מק"ו מזב, והק"ו נובע מהחומרה שמצורע משתלח ממחנה שלישית, אולם כל עוד איננו יודעים שמצורע משתלח חוץ לג' מחנות, וזהו השלב שעליו דנה הגמ' בפסחים, גם איננו יודעים שמטמא מו"מ. לענ"ד דבריו קשים מכמה פנים: המקור למו"מ במצורע אינו מק"ו אלא מ"וכבס", כאמור. ואפילו אם הלימוד מק"ו, ונקבל שהגמ' בפסחים עוסקת רק בהו"א שמצורע משולח משני מחנות, הרי עדיין יש ק"ו מזב למצורע מכך שהמצורע מטמא בביאה, ואם כן מזה נלמד גם למו"מ.

17 לשון הגר"א: "הרמב"ם וכל הגאונים לא גרסי מו"מ אלא שכן מטמא כלי חרס בהיסט". מש"כ על הרמב"ם בנוי על פסקו בהל' טו"צ פ"י הי"א שהמצורע אינו מטמא מו"מ, ולהלן יתבאר שאפשר שהרמב"ם פסק כך גם אם גרס בגמ' כמו לפנינו. ומש"כ בדעת הגאונים וגרסתם צריך עיון מניין לו. ברבנו חננאל (שטרס נדפס בימי הגר"א) הגרסה כמו לפנינו, וכן בכל כתבי היד. בהקדמה לטהרות המיוחסת לרב האי גאון (שאף היא טרם נדפסה בימי הגר"א) מנה חמישה המטמאים משכב ומושב טומאה חמורה או קלה: זב, זבה, נידה יולדת ובוועל נידה, ומשמע שהמצורע אינו מטמא משכב ומושב כלל.

18 בתוס' בפסחים הובאה רק הקושיה הראשונה, ועליה יש להשיב (כמ"ש הסדרי טהרות, כלים יב ע"א) שהגמ' מוכיחה מקולתו של המצורע בימי ספרו על ימי חלוטו, אבל גם ר"ת עמד בזה, כמבואר בדבריו, אלא שלדעתו אין מקום ללמוד מהקולא בימי ספרו שהמצורע קל באופן כללי. במגיני שלמה ביאר אחרת, שכוונת הגמ' לומר ש"כל צרוע" נצרך למצורע בימי ספרו, ללמד שמשולח משני מחנות כמו זב, ומה שנאמר בנגעים פי"ד מ"ב "נכנס לפניו מן החומה" היינו מחומת

מצד שני, פירוש הר"מ מפונטייזא מתחזק מדברי הגמ' בפסחים לעיל מיניה: "מאי חומריה דמצורע מזב? – שכן טעון פריעה ופרימה ואסור בתשמיש המטה". במו"ק ז ע"ב נחלקו תנאים האם איסור המצורע בתשמיש נוהג רק בימי ספרו, עליהם נאמר "וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים" (ויקרא יד, ח), או גם בימי חלוטו, ונראה שהדעה המקובלת שאינו נוהג אלא בימי ספרו (דעת רבי יהודה, רבי ור' חייא לעומת ר' יוסי בר' יהודה), וכפי שפסק הרמב"ם (הל' טו"צ פ"י ה"ו). אם כן, משמע שהגמ' אוספת את חומרות המצורע על פני הזב, בין מימי ספרו (תשמיש המטה) ובין מימי חלוטו (פריעה ופרימה), וכפי שהעיר רש"י (ד"ה ואסור)¹⁹. וממילא יש לפרש שגם בצד השני, קולות המצורע, נוקטת הגמ' את קולותיו בימי ספרו.

ב. במגילה ח ע"א נאמר: "מזובו וספר – לימד על זב בעל שתי ראיות שטעון ספירת שבעה. והלא דין הוא: אם מטמא מו"מ, לא יהא טעון ספירת שבעה? שומרת יום כנגד יום תוכיח... ת"ל מזובו וספר, מקצת זובו וספר". זוהי הגירסה לפנינו, וכפי שרש"י מגיה, ולפיה אין כל ראיה לענייננו. אולם תוס' גורסים: "והלא דין הוא, ומה מצורע, שאין מטמא מו"מ, טעון ספירת שבעה...". ונראה שזו הייתה הגרסה המקובלת לפני הגהת רש"י (כן כתב הר"ד, שגרסת רוב הספרים שלא כרש"י). מצד שני, מקור הברייתא בתו"כ (מצורע, פרשת זבים פרק ה, ב-ג), ושם הנוסח כהגהת רש"י.

הרי"ד, שקיבל את הגרסה "ומה מצורע" וכו', פירש כפי שביאר את הסוגיה בפסחים הנ"ל, שגם גמרא זו עוסקת במצורע בימי ספרו. וזה תמוה, שהרי הגמ' באה ללמוד מהק"ו שזב טעון ספירת שבעה, וכיצד ניתן לומר שהזב חמור כי מטמא משכב ומושב בימי ספרו, בטרם למדנו כלל על ימי ספרו? גם הלשון "מצורע שאין מטמא מו"מ טעון ספירת שבעה" משמעה שגם בימי חלוטו אינו מטמא מו"מ.

3. שיטת רבנו תם וסיעתו

ר"ת דן בהרחבה במשכב ומושב של מצורע (בספר הישר חלק החידושים סי' קפב, וחלק השו"ת סי' נא, ג, ונב, ג). לדעתו המצורע מטמא משכב ומושב לטמא אוכלין ומשקין בלבד, והגמ' בפסחים מתכוונת שזב חמור ממצורע בכך שמשכב הזב טמא טומאה חמורה²⁰. זוהי דעת רוב הראשונים²¹.

ירושלים ולא להר הבית (אך יש לומר שזה מדרבנן, ועיין תוס' יומא ל ע"ב ד"ה אי) ו"מטמא כשרץ" לא נאמר על שילוח מחנות. לדעתו המצורע בימי ספרו עדיין פורם בגדו.

19 אך תוס' (ד"ה ואסור) כתבו שהגמ' הולכת כדעה שאסור אף בימי חלוטו. אכן מצינו דוגמה לכך בסתמא דגמרא בחולין קמא ע"א, עיי"ש ברש"י ד"ה אסור; אך עיין צ"ח שם (ובמאירי שם דברים מוקשים מאוד, ואכמ"ל).

20 ר"ת מוכיח שמצורע מטמא מו"מ מנידה סט ע"ב, שם נאמר שמצורע שמת מטמא באבן מסמא, ור"ת מפרש שהכוונה למשכב ומושב. אבל יש מקום להבין שהכוונה להיסט, ראה להלן סימן ט. וע"פ דעתו שמדובר במשכב ומושב יש לתמוה מדוע לא הוזכר שם בועל נידה ג"כ (משא"כ אם

פשטות הדברים בכל המקורות הנ"ל אינה כדעה זו. בשום מקום לא נאמר שמצורע מטמא מו"מ טומאה קלה, אלא נאמר באופן סתמי שמטמא משכב ומושב, וקשה לומר שבכל המקומות לא דובר על הדין הרגיל של מו"מ. וכך יש ללמוד מההשוואה לבוועל נידה: בכל מקום שהוזכרה טומאת מו"מ בבוועל נידה נאמר בפירוש שזוהי טומאה קלה, או שמטמא משכב תחתון כעליון (כלים פ"א מ"ג ומ"ה, נידה פ"ד מ"א, זבים פ"ה מ"א, תוספתא בכלים ב"ק פ"א ה"ג), ולא מצאנו לשון זו על מצורע. ובפרט נראה כך מלשון המשנה בכלים פ"א מ"ה: "חזר להיות בוועל נידה – מטמא משכב תחתון כעליון, חזר להיות זב – ...מטמא משכב ומושב", ומשמע שסתם "משכב ומושב" היינו טומאה חמורה. במיוחד יש ללמוד שלא כר"ת מראיות ה, ח הנ"ל, שמהן נראה שמצורע מטמא מו"מ טומאה חמורה. כמו כן הראיות בפרק א, שבאופן כללי דיני הזב קיימים במצורע, מורות שלא כר"ת.

זהו פשט הכתוב גם כן, שהרי סתם "בגדיו" היינו בגדים שלובש אותם, ואם כן יש לתמוה, מאיזה טעם אמרה תורה שהמצורע יכבס את בגדיו בסוף ימי חלוטו, אם הוא חוזר ומטמא אותם וצריך לכבסם שנית בסוף ימי ספרו? בשלמא אם בימי חלוטו בגדיו אב הטומאה – ניחא, אבל אם אינם אלא ראשון מה התועלת בטבילתם? ואמנם יש נפקא מינה לגבי בגדים שתחתיו ואינו נוגע בהם, אבל פשט הכתוב מתיחס לבגדים שלובש ונוגע בהם.

4. שיטת הרמב"ם וסיעתו

בהלכות טומאת צרעת פ"י הי"א פוסק הרמב"ם: "המצורע אב מאבות הטומאות... ומטמא משכב ומושב אפילו תחת אבן כזב וכזבה, שנאמר וכבס בגדיו וטהר, מפי השמועה למדו שטהר מלטמא משכב ומושב". מסתימתו משמע שהמצורע מטמא משכב ומושב ככל חומר טומאת משכב ומושב, וכך נראה גם ממש"כ "כזב וכזבה", וכן פירש הכס"מ. וכן דעת הר"מ מפונטיזא (בתוס' בפסחים סז ע"ב ד"ה שכן) והרי"ד (במגילה ח ע"ב), וכ"כ הגר"א²².

מדובר בהיסט, ראה סימן ח). ואם נאמר שבבוועל נידה שמת לא גזרו משום שמשכבו טמא טומאה קלה, א"כ יוכח שמשכב המצורע הוא אב הטומאה!

21 ר"ש (כלים פ"א מ"ג, נגעים פי"ד מ"ב); רא"ש (נגעים שם); יראים (סי' רעז); ראב"ד (בהשגות בהל' טו"צ פי"ג הי"ג ובפירושו לתו"כ במצורע פרשתא ב,ו); המיוחס לר"ש (על התו"כ שם); רמב"ן (נידה לד ע"ב, מהדור' מכוון התלמוד הישראלי עמ' קמ); רשב"א (מגילה ח ע"א ונידה לה ע"א); ריטב"א (מגילה שם) ור"ן (נידה לד ע"ב). הסמ"ג במ"ע רמג כתב את דעת ר"ת, אך בסוף מ"ע רלה העתיק את לשון הרמב"ם שהמצורע עושה מו"מ כזב, ושמה הבין ברמב"ם ש"כזב" לאו דוקא, ראה להלן. המאירי בפסחים סז ע"ב ונידה סט ע"ב כתב כר"ת, אך ביומא ו ע"א כתב כרמב"ם (ולא כדברי המהדיר שם), ובנידה נד ע"ב הביא את שתי הדעות. 22 בהגותיו בפסחים סז ע"ב כתב ש"הרמב"ם וכל הגאונים לא גרסי מו"מ אלא שכן מטמא כלי חרס בהיסט" (וראה הערה 17), ומשמע שמכריע כהגהה זו. וכ"כ בהקדמת האליהו רבא לטהרות (ד"ה אב הטומאה של זב) ובזבים פ"ה מ"ו ומ"י, וכן בביאורו לתוספתא בזבים פ"ה ה"ד, וכך יוצא מפורש מהתוספתא שם ע"פ הגהתו. וראה הערה 28.

נראה שהראב"ד הבין ברמב"ם אחרת, שדעתו כר"ת שמשכב המצורע טמא טומאה קלה. בהל' טו"צ פי"ג הי"ג פסק הרמב"ם שבגד המנוגע מטמא משכב ומושב, והשיגו הראב"ד: "בחי ראשי טעה בדמיונותיו כי הוא מדמה אבן המנוגעת²³ למצורע, וטעה, שהרי אמרו: 'אשר ישב עליו הזב – ולא אבן המנוגעת', ותמה על עצמך, ולמה לא אמרו 'הזב – ולא המצורע'? אלא שהמצורע יש לו משכב ומושב לטמא אוכלין ומשקין, מפני שהוא ראוי למשכב ומושב, אבל אבן מנוגעת, שאינה ראויה לכך אין לה כלל... ומזה הטעם עצמו מיעט אבן המנוגעת לגמרי ולא מיעט המצורע". נראה מדבריו שאינו חולק על הרמב"ם לענין מצורע, אלא רק לענין מה שדימה את אבן המנוגעת למצורע, שהרמב"ם פירש שהמיעוט של אבן המנוגעת הוא רק לענין שמו"מ שלה אינו מטמא טומאה חמורה, ואילו הראב"ד סובר שהמיעוט הוא אפילו מטומאה קלה. וכך משמע גם מכך שהראב"ד לא השיג על הרמב"ם בפ"י הי"א.

כך הבינו את הרמב"ם גם המרכה"מ (הל' טו"צ פי"ג הי"ג) והמי נפתוח (פרפר לב, א),²⁴ וכתבו כמה ראיות לכך מדברי הרמב"ם:

א. הרמב"ם לא כתב כאן בפירוש שמתמא מו"מ לטמא אדם ובגדים, בניגוד למש"כ בהל' מטמאי מו"מ פ"א ה"א: "ומטמא משכב ומושב ומרכב מתחתיו ועושה אותו אב הטומאה", ושם הזכיר רק את הזב והזבה והנידה והיולדת, וכן שם פ"ו ה"ב: "המשכב והמרכב כל אחד מהן אב".

יש להשיב, שבהל' מטמאי מו"מ זהו המקום הראוי לבאר באופן כללי מהי טומאת מו"מ, וכאן כתב רק שטומאה זו קיימת במצורע, ואין זה המקום להסבירה בהרחבה. ואדרבה, לגבי בועל נידה (מטמאי מו"מ פ"ג ה"ב) טרח הרמב"ם לציין שאין משכבו כמשכב הנידה, ואם כן כאן, שכתב "כזב וכזבה", היה עליו להסביר את ההבדל, אם ישנו.

ב. המרכה"מ הוכיח כך גם מלשון הרמב"ם בהל' מטמאי מו"מ פ"ו ה"ד: "הזב והזבה והנדה והיולדת והמצורע שמתו הרי הן מטמאין משכב ומרכב אחר מיתתן כשהיו כשהן חייין". משמעות הלשון "כשהיו שהן חייין" שר"ל שאין דינם שוה, אלא כל אחד מטמא מו"מ כפי שהיה בחייו, ומכאן שיש שוני בין הטמאים הללו, דהיינו בין המצורע לבין השאר.

דיוק זה אינו מוכרח, ואפשר שהרמב"ם הוסיף את המילים הללו משום שבדרך

23 נראה שהראב"ד הבין מדברי הרמב"ם "וכן משכב ומושב המונח תחת האבן והניח כזית מהן למעלה מן האבן נטמא המשכב או המושב" שכוונתו לאבן המנוגעת, אבל הפשט ברמב"ם שמדובר בכגד המנוגע שע"ג אבן מסמא, והעיר על כך הכס"מ.

24 בחזו"א יש סתירה בזה, שבכלים ס"י א סק"ז נקט בפשטות בדעת הרמב"ם שמו"מ של מצורע הוא אב הטומאה, ואילו בנגעים ס"י א סק"ט כתב שדבריו סתומים ונטה לפרש שמשכבו טמא טומאה קלה, משום הסוגיה בפסחים.

כלל גם סתם מת מטמא את משכבו ומרכבו, מחמת נגיעה או אהל, ולפיכך ציין "כשהיו כשהן חייין" ללמד שמטמא עשרה משכבות ואפילו תחת האבן שחוצצת בפני הטומאה. וכך מוכח בהקדמה לטהרות (מהדר' מוה"ק עמ' יג), שם מנה הרמב"ם את אבות הטומאות מדברי סופרים, וכתב: "שהזב והזבה והנדה והיולדת והמצורע כל אחד מהם מטמא משכב ומושב מדאורייתא כמו שהקדמנו, אבל המת אינו מטמא משכב, אבל אמרו שאלו הנזכרים כשמתו מטמאין משכב ומושב כמו שהיו בחייהן". הרמב"ם מזכיר במפורש את משכב המצורע שמת כאב מדברי סופרים, ואעפ"כ כתב גם כאן את המילים "כמו שהיו בחייהן". אם כי אפשר לדחוק בלשונו שהזכיר את המצורע רק משום שנזכר במשנה בנידה יחד עם הזב, אבל אין כוונתו שגם משכבו הוא אב מדברי סופרים.

ג. בהקדמה לטהרות מנה הרמב"ם שבעה אבות בזב וזבה ונידה ויולדת: הטמא עצמו, משכב, מרכב, רוק, מי רגלים, זוב ושכבת זרע בזכר ודם ובוועל בנקבה, ואילו במצורע מנה רק ארבעה אבות: מצורע מוחלט, מצורע בימי ספרו, בית מנוגע ובגד מנוגע. מכאן שמשכבו אינו אב.

ראיה זו בנויה על נוסח המהדורות הישנות, אבל במהדורת הרב קאפח (עמ' יא) כתוב: "ולא נמנה משכב הזב לבדו ומשכב מצורע לבדו (מלים אלו חסרות במהדורות הקודמות) ומשכב זבה לבדו ומשכב נדה לבדו, כיוון שדין הכל אחד". מבואר להדיא שמשכב המצורע אב הטומאה כמשכב הזב, ולכן היה ראוי למנותו, אבל משכב הטמא נמנה כאחד, ולכן לא מנה במצורע אב נוסף²⁵.

יש להוכיח ממקומות נוספים ברמב"ם שמשכב מצורע הוא אב: בפרושו לכלים פ"א מ"ד כתב הרמב"ם: "וממה שאמר במצורע שהוא למעלה מן הזבה, תדע שהוא מטמא במשא כמוה ושהוא עושה משכב כזב וכזבה... וכל אשר תשמע משכב ומושב בכל מקום אל תחשוב שיש בין המשכב והמושב חילוק לטומאה כמו שיש בין המרכב והמשכב כפי שבארנו". מלשונו "כזב וכזבה", וממה שדייק כך מדברי המשנה "למעלה מן הזבה מצורע", מוכח שר"ל שמצורע עושה משכב ומושב אב הטומאה. כך מוכח גם מסיום דבריו, שטרם לומר שמשכב האמור כאן ובכל מקום שווה למושב, ולא כמרכב, והרי החילוק בין משכב למרכב הוא האם הנוגע בו מטמא אדם לטמא בגדים או מטמא את האדם בלבד, ואם משכב המצורע אינו אב הטומאה כלל מה עניין זה לכאן?

25 המי נפתח דקדק עוד שמדובר בטומאה קלה מן הלימוד מ"וטהר - מלטמא משכב ומושב", ומנלן שהטומאה לפני שטהר היתה טומאה חמורה? לענ"ד נראה שאינה ראייה מוכרחת, כי בעלמא אין לנו לחלק בטומאת מו"מ, ומה שמצאנו בבוועל נידה שמשכבו טמא טומאה קלה - חידוש הוא בבוועל נידה, משום שאינו טומאה עצמית אלא טומאתו נובעת מן הנידה, ועצם טומאת מו"מ בו היא חידוש. לעומת זאת המצורע, שטומאתו מגופו, הסברה נותנת שאם יש בו מו"מ הרי זה כחומר מו"מ של זב.

ובכלים פי"ח מ"ה כתב: "כבר בארנו לך בהקדמת דברינו כי זב וזבה ונדה ויולדת ומצורע מטמאין משכב, וכל מקום שתשמע במשנה או בפרושנו 'משכב הזב' תדע שהכוונה בכך כל מי שעושה משכב, אלא שלקחנו את הזב למשל". ובזבים פ"ב מ"ד: "כל זמן שישב הזב וחבריו, כלומר זבה נדה ויולדת ומצורע, על דבר שדרכו להתטמא משום משכב... נעשה אותו הדבר משכב ודינו דין משכב הזב שבו אמר הכתוב כלומר במשכב הזב שהוא מטמא אדם ומטמא כלים". ובזבים פ"ה מ"ו: "וכבר בארנו כמה פעמים שדין הזב והזבה והנדה והיולדת בטומאת משכב ומושב ושאר הדברים שהם מטמאין אותן שווה, וכן המצורע, ולשון ספרא בפירוש אמרו יתעלה 'זאת תורת הזב וכו' והדורה בנדתה והזב את זובו ולנקה' אמרו: 'לזכר - לרבות את המצורע, ולנקה - לרבות את היולדת'. ובמורה נבוכים ח"ג פמ"ז כתב הרמב"ם: "שכמעט לא תמצא אדם טהור כי אם מעטים... ואם ניצול מאלה (נבלה ושרצים) לא ינצל ממגע נדה או זב או זבה או מצורע או משכב", ומבואר שמשכב מצורע מטמא אדם. נראה, אפוא, להכריע שדעת הרמב"ם שמשכב המצורע הוא אב, וכך נקטו רוב האחרונים בדעתו.

הכס"מ (הל' טו"צ שם) התקשה בשאלה כיצד יסביר הרמב"ם את הגמ' בפסחים, וכתב שהרמב"ם פירש אותה כר"מ מפונטיזא, שהיא עוסקת במצורע בימי ספרו. יש בכך קושי, שכן הרמב"ם פסק שמצורע אינו מטמא בהיסט (ראה להלן פרק ה), ואם פירש שהגמ' שם אומרת שמצורע בימי ספרו אינו מטמא מו"מ והיסט, הרי היה לו ללמוד מזה שמצורע מוחלט מטמא מו"מ והיסט. ועוד, שפירוש זה בגמרא מוקשה, כאמור, ואע"פ שהר"מ מפונטיזא והרי"ד פירשו כך - "הבו דלא להוסיף עלה". לפיכך נראה (אם לא נאמר כגר"א שהרמב"ם גרס בפסחים אחרת) שהרמב"ם סבר שהסוגיה בפסחים חולקת על המשתמע בבירור מכל המשניות והתוספתות ומדרשי ההלכה הנ"ל, ולכן הכריע להלכה נגדה. בפרט שגם מן הברייתות בנוזר נו ע"ב ונידה נד ע"ב הנ"ל ניתן להבין שלא כגמ' בפסחים, ואם כן אין זו גמרא פשוטה כנגד מקורות התנאים, אלא סוגיות חלוקות בגמרא, ולכן הכריע כסוגיות שנתמכות ממקורות התנאים. וזה דווקא לגבי מו"מ, שעליו יש ראיות ברורות כנגד הגמרא בפסחים, אבל לגבי היסט הרמב"ם קיבל את הגמ' בפסחים, כי לא ראה חולק בזה.

5. שיטת רבנו הלל

רבנו הלל בפרושו לתו"כ ולספרי הגיה בחמשת המקומות שבהם מוזכר בפירוש משכב ומושב במצורע (ראיות א-ד וראיה ז), משום הסתירה לגמרא בפסחים, וכתב במקומם "לטמא בביאה". והוכיח כך גם מהמשנה בנגעים פי"ד מ"ב על המעבר מימי חלוטו לימי ספרו: "העביר תער על כל בשרו וכבס בגדיו וטבל - טהור מלטמא בביאה, והרי הוא מטמא כשרץ", ולא הוזכר שטהור מלטמא משכב ומושב.

הן מהגהתו של רבנו הלל והן מראיתו מנגעים נראה שדעתו שמצורע אינו מטמא מו"מ כלל, ולא כר"ת.

נראה שהגהתו של רבנו הלל מפליגה מאד²⁶. בפרט תמוהה מאד ההגהה בתו"כ במצורע פרשתא ב,ו הנ"ל (אות ד). הרי לא נאמר שם רק שהמצורע בסוף ימי גמרו נטהר מלטמא משכב ומושב, שזה נכון גם לגבי ביאה, אלא נאמר שם שמכך שנטהר ילפינן שמתמא משכב ומושב בימי גמרו, כמ"ש: "אמר רבי שמעון: מה זה בא ללמדנו? אם ללמוד לטמא בגדים במגע..."²⁷, כלומר, הלימוד הוא החומרא שנהגה עד עכשיו ולא הקולא מעכשיו. נמצא שלדברי רבנו הלל הספרא באה ללמוד שמצורע בימי חלוטו מטמא בביאה. והרי טומאת ביאה נלמדה מ"מושבו", וגם בתו"כ כאן מפורש שטומאה זו ידועה כבר: "ומה אם בימי ספרו, שאינו מטמא בביאה, מטמא בגדים במגע, בימי גמרו, שמתמא בביאה, אינו דין שיטמא בגדים במגע? אם כן למה נאמר וכבס המטהר את בגדיו? מלטמא משכב ומושב". ועוד, שהלימוד מ"וכבס המטהר את בגדיו" למשכב ומושב מובן, כי בגדים ראויים למשכב ומושב, אבל מה ענין כיבוס הבגדים אצל טומאת ביאה? ועוד, שדרשת התו"כ על מו"מ מוכרחת מן הכתוב, כי אינו מובן למה יכבס בגדיו אם ממילא הוא מטמא אותם בימי ספרו, ועל כרחק ישנה בבגדיו בימי חלוטו טומאה נוספת חוץ מטומאת מגע²⁷. גם אין בדבריו מענה על שאר הראיות²⁸.

את ראייתו של רבנו הלל מהמשנה בנגעים יש לדחות, שהטומאה בביאה היא החידוש המיוחד במצורע, ולכן הוזכרה דווקא טומאה זו, וממה שאמרה המשנה "מטמא כשרץ" מובן ממילא שאינו מטמא משכב ומושב. וכך צריך לומר על כרחנו לגבי טומאת משא ומעיינות, שודאי מצורע מטמא אותן, ולא נאמר במשנה בנגעים שבסוף ימי חלוטו הוא נטהר מטומאות אלו²⁹.

26 זוהי דוגמא לדרכו הכללית בהגהות, ובתפיסת היחס בין הגמ' לתו"כ, ראה במבוא למהדורת הרב קולודצקי על דרך הפירוש של רבנו הלל.

27 בקרבן אהרן (מצורע פרשתא ב,ו) והאור החיים הקדוש בפירושו לפסוק (ויקרא יד,ח) דחו את דברי רבנו הלל מכח קושיה זו, אבל האוה"ח כתב שהסוגיה בפסחים מדברת בימי ספרו וכן דעת הרמב"ם וכל הפוסקים, ובוה לא דק, כי רוב הראשונים מודים במקצת לרבנו הלל, שמצורע אינו מטמא מו"מ טומאה חמורה, והעמידו בזה את הגמ' בפסחים, וגם ברמב"ם נראה שלא פירש את הגמ' בפסחים על מצורע בימי ספרו, כמ"ש לעיל.

28 הגר"א הגיה ג"כ כרבנו הלל בתו"כ בתזריע (ראיות א-ב הנ"ל), והחפץ חיים בפירושו לספרא (עמ' 186) הסביר שהגר"א הגיה כך על מנת להתאים את התו"כ לגמ' בפסחים, כרבנו הלל. לענ"ד ביאור זה קשה: בשלמא אם הגר"א היה סובר כרבנו הלל שאין מו"מ כלל, ניחא, אבל אם לא הגיה בתו"כ בשאר המקומות, א"כ דעתו לכל היותר כר"ת, שמצורע מטמא משכב לפחות טומאה קלה, והוא סובר שהלשון "משכב ומושב" בסתמא סובלת פירוש זה, ואם כן לא מובן למה להגיה בכלל? ועוד, שדעת הגר"א כרמב"ם שמצורע מטמא מו"מ טומאה חמורה (ראה הערה 22). לפיכך נראה שהגר"א הגיה במקומות אלו מטעם אחר, שמכיון שהמקור לטומאת מו"מ מופיע רק בפרשת מצורע, אין לפרש את "וטהר" שנאמר בתזריע שעניינו טהר מלטמא משכב ומושב. וכמובן אינו מוכרח, שהרי יש לומר שאחרי שלמדנו בפרשת מצורע את דין משכב ומושב אנו מבינים ש"וטהר" האמור בנגעים כולל גם מו"מ ולא רק ביאה.

29 התוס' רי"ד במגילה ח ע"א תירץ קושיה זו אחרת, שטומאת מו"מ לא הוזכרה במשנה משום שאינה כתובה בפירוש אלא נלמדה בק"ו מביאה, וכשטהר מלטמא בביאה ממילא טהר ממו"מ.

6. שיטת רש"י³⁰

רש"י בפסחים סז ע"ב (ד"ה זב) דן בסתירה שבין הגמרא שם לתו"כ, ותירץ: "זב עושה משכבו ומושבו אב הטומאה, לטמא אדם הנוגע בו טומאה חמורה לטמא בגדים שעליו, אף על פי שלא נגעו הבגדים במשכב. אבל מצורע, אף על גב דתניא בתורת כהנים עושה משכב ומושב, לאו אב הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים, אלא לטמא אוכלין ומשקין". אולם ביומא ו ע"ב פרש"י: "לטמא אוכלין ומשקין – ולא לטמא אדם וכלים כשאר כל עושה משכב ומושב, כגון זב וזבה ונדה ומצורע, שטומאתן אב הטומאה לטמא אדם וכלים", בניגוד למש"כ בפסחים, ותוס' שם (ד"ה שטמא) כתב שרש"י חזר בו³¹.

אלא שלשונו של רש"י בפסחים ניתנת לשני פירושים: האחד, שמצורע מטמא משכב טומאה קלה, כבועל נידה, והשני, שמשכבו טמא טומאה חמורה לטמא אדם, אך אדם זה אינו מטמא בגדים. כמה אחרונים פירשו באופן השני³², ויישבו בזה את סתירת דברי רש"י, שגם ביומא אין כוונתו שהמו"מ טמא ככל חומר הזב. אך פירוש זה קשה, היכן מצינו משכב ומושב כהאי גוונא שטמא אדם אבל לא בחבורין?³³

עוד מצינו ברש"י שהמצורע מטמא מו"מ טומאה חמורה ככל חומר הזב. במגילה ח ע"א כתב רש"י (ד"ה לכשיפסוק מזובו): "ה"ג בתו"כ: מזובו, ולא מזובו ומנגעו. שאם היה זב ומצורע ופסק מזובו ולא נתרפא עדיין מנגעו... מונה והולך מיד ועולה לו לספירת זוב, ולכשיתרפא מצרעתו יטבול מיד טבילה ראשונה של מצורע, והיא עולה לו לטבילת נגעו וזובו, ונטהר מלטמא משכב ומושב ולטמא כלי חרס בהיסט כדן זב. ואע"פ שצריך לספירת שבעה לצרעתו לענין אכילת קדשים... אהני טבילה קמייתא לטהרו מלטמא משכב ומושב וכלי חרס בהיסט". דבריו צ"ע, מה ראה לומר "ולכשיתרפא מצרעתו יטבול מיד טבילה ראשונה של מצורע"? הרי גם אם לא יתרפא מצרעתו כלל ויהיה עדיין מצורע מוחלט יכול הוא להטהר מדין זב! וכך באמת כתב רש"י בנידה לו ע"א ד"ה ולא

ותמוה, הרי המקור לטומאת מו"מ אינו ק"ו מביאה אלא מ"וכבס בגדיו וטהר", כמו שהביא בעצמו לפני כן מהתו"כ.

30 איחתי את הדיון בשיטת ראש הראשונים מפני שיש ספק בשיטתו, באיזו שיטה הוא נוקט מאלו שהוזכרו.

31 בספר הישר חלק השו"ת (נא, ג, נב, ג) עמד השואל (הוא הר"מ מפונטיזוא שמוזכר בתוס' ביומא) על הסתירה ברש"י מיומא לפסחים, וכתב שרש"י ביומא חזר בו, ור"ת השיב לו שרש"י "אגב חורפיה לא עיין בה", ובטעות הזכיר את המצורע ביומא. המי נפתוח (פרפר לב, ה) כתב שט"ס היא ברש"י, וצ"ל "יולדת", אבל קשה לקבל שכבר ר"ת, נכדו של רש"י, לא הכיר את הנוסח המקורי (המי נפתוח מציין שבכתב רש"י עשוי להתחלף בקלות ממצורע ליולדת; אך ידוע שרש"י לא השתמש כלל בכתב זה, אלא זהו כתב ספרדי שנקרא "רש"י" מפני שבו החלו להדפיס את פירושי רש"י).

32 המהרש"ל בפסחים שם, שעה"מ (הל' טו"צ פ"י הי"א), מי נפתוח (פרפר לב, ב) והסד"ט (כלים יא ע"ב). הסד"ט כתב שגם היראים (סי' רעז) הבין כך ברש"י, ולענ"ד אין זה במשמעות לשונו כלל, עיי"ש היטב ובתועפות ראם אות ה.

33 וראה במי נפתוח (פרפר לב, ב), שהסביר את המקור לזה.

מנגעה: "כיון שטהרה מזובה סופרת מיד ותביא קרבן לזיבתה ואז תטהר מלטמא בועלה ואפילו מנוגעת, ולא צריכה להמתין עד שתטהר אף מנגעה", הרי שגם מצורעת יכולה להטהר מדיני זבה. וצריך לומר בדעת רש"י שלענין הזב אין נפק"מ בהיטהרות כל עוד הוא מצורע מוחלט, כי גם מצורע מוחלט מטמא משכב ומושב ככל חומרת זב וכן מטמא בהיסט, ורק בזבה יש נפק"מ לענין טומאת בועלה, שקיימת בזבה ולא במצורעת. סיוע להבנה זו ברש"י מכך שרש"י מגיה בגמ' במגילה שם, כאמור לעיל, ומשמית את המשפט "ומה מצורע שאין מטמא מו"מ". תוס' אכן מסביר את הגמרא ע"פ החילוק של רש"י בפסחים, אך נראה שרש"י חזר בו ולכן הגיה בגמרא שם (והרש"ש שם עמד בכל זה). נראה, אפוא, שרש"י ביומא ומגילה נקט שלא כדבריו בפסחים³⁴.

פרק ד: מעיינות

1. הסוגיה בניה

במשנה בניה פ"ד מ"ג נאמר: "דם נכרית ודם טהרה של מצורעת – בית שמאי מטהרים, ובית הלל אומרים: כרוקה וכמימי רגליה". ובגמרא (לד ע"ב): "מאי טעמא דבית הלל? אמר רבי יצחק: 'לזכר' – לרבות מצורע למעינותיו, ולנקבה' – לרבות מצורעת למעינותיה". ואף בית שמאי לא נחלקו על עיקר דין מעיינות, אלא רק בדם טוהר³⁵.

עוד נאמר שם: "בעי רב יוסף: ראייה ראשונה של מצורע מהו שתטמא במשא? מקום זיבה מעיין הוא, ומטמא, או דילמא לאו מעיין הוא?... אמר אביי... לזכר – לרבות מצורע למעינותיו, נקבה – לרבות מצורעת למעינותיה, ואקשיה רחמנא מצורע לזב גמור: מה זב גמור מטמא במשא, אף ראייה ראשונה של מצורע מטמא במשא". משמע

34 תוס' ביומא נוקט שרש"י שם "חזר בו" מפירושו לפסחים, ונראה שזה ע"פ מש"כ הר"מ מפונטיזא (בספר הישר סי' נא, ג); "רבנו שלמה חזר בו במסכת יומא... ואע"פ שאין סדר למשנת רבנו ופירושו, על כורחך הך (דברייתא) [דבתרייתא]", משום שזוהי הסברה הנכונה יותר לדעת הר"מ מפונטיזא. והתוס' ביומא ק"ק, שנקט שפרש"י ביומא הוא משנתו האחרונה, אע"פ שתוס' עצמו לא הכריע בדבר.

35 בגמרא הוסברה מחלוקת ב"ש וב"ה, שב"ה דרשו מ"לנקבה" לרבות מצורעת למעינותיה, ומאחר שלכאורה דין הנקבה כבר ידוע מן הזכר למדו שהתחדש בה לטמא אפילו דם טוהר שלה. ובדעת ב"ש אומרת הגמרא שאף הם דרשו כך מ"לזכר ולנקבה", אבל לדעתם אין ללמוד את הזכר מהנקבה ולכן אין ראייה לחידוש נוסף שהתחדש בה. ובתירוץ נוסף ("איבעית אימא") אומרת הגמ', ע"פ הנוסח שקדם להגהת רש"י, שב"ש למדו מ"לזכר" לרבות את הקטן לזיבה, וכן מ"לנקבה" בקטנה, כדעת ר' ישמעאל בן ריב"ב שם לב ע"ב. מכאן נחלקו הראשונים כיצד למדו ב"ש את דין מעיינות המצורע: רש"י הגיה שב"ש למדו רק מ"לזכר" לקטן, ואילו מ"לנקבה" למעינות. תוס' (המובאים ברמב"ן וכן בתוס' הרא"ש) סוברים שב"ש למדו את מעיינות המצורע מ"שום דרשא בעלמא", ואף ר' ישמעאל בן ריב"ב דרש כמותם ומודה בדין מעיינות המצורע. הרמב"ן סובר שאף ר' ישמעאל למד מ"לנקבה" את מעיינות המצורע, ומה שאמר "לנקבה בין גדולה בין קטנה" הוא אגב גררא של הזכר, עיי"ש.

בהדיא שמצורע מטמא מעיינות טומאה חמורה כזב, והספק הוא האם מקום זיבה מעיין הוא או לא, ובמסקנה אמנם אינו מעיין אבל יש היקף בין מצורע לזב גמור גם לענין טומאת הזב. וכך סתמו כל הראשונים במקום, שלמצורע יש מעיינות.

2. שיטת הרמב"ם

בהלכות טומאת צרעת פ"י הי"א פסק הרמב"ם: "המצורע אב מאבות הטומאות, מטמא אדם וכלים במגע, וכלי חרס באויר, ומטמא אדם במשא, ומטמא משכב ומושב אפילו תחת האבן כזב וכזבה, שנאמר: 'וכבס בגדיו וטהרו', מפי השמועה למדו שטהר מלטמא משכב ומושב". נראה מדבריו שאין דינו כזב לכל עניין, אלא רק לעניין משכב ומושב, אבל מעיינותיו טהורים.

ובהל' מטמאי מו"מ פ"ה ה"ה פסק: "יולדת שהיא מצורעת וטבלה אחר שבעה של זכר או ארבעה עשר של נקבה, הרי דם טהרה שלה טמא כרוקה וכמימי רגליה, וכולן כמשקין טמאין, שכל הטמאין משקין היוצאין מהן כמשקין שהן נוגעין בהן, חוץ מן הזב וכיוצא בו, שהרי שלשה משקין היוצאין ממנו אבות טומאות כמו שביארנו". "וכלן כמשקין טמאין" מובנו שדינם כראשון לטומאה ולא כאב, והיא בכלל "כל הטמאין" שמשקין היוצאין מהן כמשקין שהן נוגעין בהן, ולא בכלל "הזב וכיוצא בו".

בהל' מטמאי מו"מ פ"א ה"ט"ו כתב הרמב"ם: "ואחד זב ואחד נדה ויולדת וזבה, כל אחד מהן רוקן ומימי רגליו אב טומאה כזב. וכן כל מקום שנאמר בהלכות אלו הזב – אחד הזב ואחד שאר הארבעה". ובהל' טז: "תשעה משקין בזב... ושלשה מהן טהורין... הרי אלו השלשה מן הזב וחבריו כמותן משאר האדם". ברור ש"חברי הזב" הם הנזכרים בהל' טו ותו לא. וכן בהל' שאר אבות הטומאות פ"י ה"ד פסק: "כל הטמאין, בין חמורין בין קלין, משקין היוצאין מהן כגון רוקן ומימי רגליהן הרי הן כמשקין שנגעו בהן, אלו ואלו ראשון לטומאה כמו שביארנו, חוץ מזב וחבריו שהמשקין היוצאין מהן אב טומאה". גם כאן העמיד בפירוש את "הזב וחבריו" לעומת "כל הטמאין", ומכיון ש"חברי הזב" הם הנזכרים בהל' מטמאי מו"מ מבואר שאין המצורע מטמא מעיינות³⁶.

כך משמע בבירור גם בהקדמתו לטהרות (מהדר' מוה"ק עמ' יא), וז"ל: "וכן המרכב והמשכב כל אחד מהם אב, ולא נמנה משכב הזב לבדו ומשכב מצורע לבדו ומשכב זבה לבדו ומשכב נדה לבדו כיון שדין הכל אחד, אלא נמנה משכב אחד, יטמאהו כל מי שיטמאהו. וכך נמנה גם דם טמאה, ויהיה זה כולל דם נדה ודם זיבה ודם יולדת, וכך נאמר רוק הטמא ומימי רגליו ויהיה זה כולל זב וזבה נדה ויולדת, כי דין הרוק ומימי רגלים מכל אחד מארבעה אלו שוה לטומאה". מכך שלגבי משכב ומושב הזכיר את המצורע ולגבי מעיינות לא הזכירו, משמע שאין מעיינות למצורע.

36 בירור דומה לגבי שייכות בועל נידה ל"חברי הזב" ראה להלן סי' ח.

ובהמשך ההקדמה (עמ' יט-כ) כתב עוד: "וידוע ממה שקדם לנו כי זוכו של זב ורוקו ושכבת זרעו ומימי רגליו כולן מאבות הטומאות והן כולן משקין טמאין... ואלה הם שהתלמוד קורא אותן משקה הזב. ודומיהן מכל טמא נקראין משקה אותו הטמא: אם היו מטמא מת – נקראין משקה טמא מת, ואם היו ממצורע – נקראין משקה מצורע, וכך מטבול יום קוראין אותן משקה טבול יום". על פי זה הסביר בהמשך את המשנה בטבו"י (פ"ב מ"א): "כל הטמאין בין קלין בין חמורין המשקין היוצאין מהן כמשקין שהוא נוגע בהן, אלו ואלו תחילה, חוץ מן המשקה שהוא אב הטומאה". משמע שמשקי המצורע אינם כמשקי הזב, אלא דינם כמשקין שהוא נוגע בהן, כמשקה טמא מת.

אמנם בפיה"מ בכלים פ"א מ"ד כתב: "וממה שאמר במצורע שהוא למעלה מן הזבה תדע שהוא מטמא במשא כמוה ושהוא עושה משכב כזב וכובה", אך אין ללמוד מכאן שיש לו מעיינות, כי נראה שהרמב"ם סובר ש"למעלה מהן" מלמד רק על דינים האמורים בפרק זה³⁷, ודין מעיינות אינו כתוב שם בתור מעלה שיש בזב יותר משאר טמאים.

בהל' מטמאי מו"מ פ"א הי"ג פסק הרמב"ם: "ראיה ראשונה של מצורע מטמאה במשא, שנאמר 'כל צרוע וכל זב', הרי הצרוע כזב גמור: מה זב גמור זוכו מטמא במשא אף מצורע ראייתו הראשונה מטמאה במשא". נראה שאין כוונתו שלמצורע יש מעיינות, אלא זוהי גזירת הכתוב מיוחדת בזוב, שכשם שזוב הזב מטמא במשא כך גם זוב המצורע. לכן גם הובאה הלכה זו בהל' מטמאי מו"מ כחלק מהלכות הזוב המטמא, ולא בהל' טומאת צרעת, כי זהו חידוש מיוחד בדין זוב ולא בדין מצורע.

3. קשיים בשיטתו

פסק הרמב"ם קשה מאד לאור הסוגיה בנידה שהובאה לעיל, שלומדת מ"לזכר ולנקבה" שיש מעיינות למצורע. אם לא נועד לימוד זה אלא לחדש שמעיינותיו יהיו ראשונים לטומאה הרי אין כל צורך בלימוד מיוחד לעניין זה, שכן כך הדין בכל הטמאים, שמשקין היוצאים מהן כמשקין שהוא נוגע בהן. וכך כותב הרמב"ם עצמו במטמאי מו"מ פ"ה ה"ה הנ"ל: "הרי דם טהרה שלה טמא כרוקה וכמימי רגליה, וכולן כמשקין טמאין, שכל הטמאין משקין היוצאין מהן כמשקין שהן נוגעין בהן". משמע שדין דם טהרה הוא חלק מדין כל משקי הטמאים, וכך נראה גם מדבריו בהקדמה לטהרות הנ"ל, ונמצא שלא התחדש דבר במעיינות המצורע.

אמנם עדיין יש חידוש בכך שדם טהרה דינו כמשקה לעניין זה, אבל הגמרא אומרת: "מאי מעיינותיה? אילימא שאר מעיינותיה – מזכר נפקא!", ולא שדין שאר מעיינותיה נלמד מהדין הרגיל של משקין היוצאין מן הטמא. ועל זה נחלקו ב"ש וב"ה, כמבואר שם, האם "נקבה" מיותר כי נלמדה מזכר, או שאינו מיותר ואי אפשר ללמדה מזכר. ואף בענין דם טהרה עצמו כתב הרמב"ם בהלכה הקודמת (פ"ה ה"ד): "נמצאת למד שהיולדת

37 ראה לעיל פרק ב, ובסי' ח.

בתוך ימי טוהר אוכלת במעשר... ואם נפל מרוקה ומדם טהרתה על ככר של תרומה הרי הוא בטהרתו, שמשקה טבול יום טהור כמו שיתבאר", הרי שלדעת הרמב"ם דם טוהר הוא משקה לכל דבר, ולא שרק במצורעת התחדש כך. אם כן לדבריו שדם טוהר שטימאו ב"ה היינו כטומאת משקין, לא התחדש שום דבר בדינו בעקבות דרשה זו!

יתכן לתרץ קושיה זו על פי הסוגיה בחולין פז ע"ב, שאומרת שהדין שמשקי הטמא היוצאים ממנו טמאים טומאה קלה הוא מדרבנן, ולכן משקים היוצאים מהמת טהורים חוץ מדמו, כי "זב, דלא בדילי אינשי מיניה, גזרו ביה רבנן; מת, דבדילי אינשי מיניה, לא גזרו ביה רבנן", וכן פסק הרמב"ם (הל' טומאת מת פ"ג הי"ג; ועיי' תוס' בחולין שם ד"ה כל משקה, ואכמ"ל). על פי החילוק בין מת לזב, שמת בדילי מיניה, נראה שהוא הדין במצורע, שנאמר בו "בדד ישב מחוץ למחנה מושבו", וגם דרך בני אדם לפרוש ממנו (ראה בבא בתרא כ ע"א). יתכן, אפוא, לתרץ שהרמב"ם מפרש שמה שהתחדש בריבוי של מעיינות המצורע הוא שמעיינותיו מטמאים מן התורה טומאה קלה, ולא כמשקים היוצאים משאר הטמאים, הטמאים רק מגזרת חכמים. אמנם לפי זה יוצא שהרמב"ם כלל את דין מעיינות המצורע בדין משקי הטמאים ללא הבחנה בין גזירת חכמים לבין מה שנלמד מדרשה, אבל אין זו קושיה כל כך.

מכל מקום, שיטה זו מוקשית מאוד מכמה צדדים:

- א. מן המשנה, שמאחדת את דם נכרית עם דם טהרה של מצורעת, משמע שדם טהרה של מצורעת ושאר מעיינותיה הם אב הטומאה, כדם נכרית.
- ב. איך למדו מ"לזכר - לרבות מצורע למעיינותיו" לטומאת משקין גרידא? הרי הריבוי הוא להיות כזב האמור בפסוק, ואם כן מעיינותיו כמעיינות הזב, וטומאת משקים בלבד אין לה שייכות לזב³⁸. גם הלשון "מעיינותיו" מוכיחה שמדובר על טומאה כאב הטומאה, כמעיינות הזב, ואם לא כן היתה הגמ' צ"ל "למשקיו" וכיו"ב³⁹.

38 אמנם גם בזב ישנם משקים שטמאים טומאת משקין (נידה נה ע"ב), אבל אין זה נובע מדין מיוחד שבו, אלא מכך שאלו משקים שאינם מעיינות ודינם ככל משקה.

39 דיוק זה מלשון "מעייין" מצריך הסבר והרחבה. לשון "מעייין" ביחס למשקי הזב והנידה שהם אב הטומאה אינה מופיעה במשנה ובתוספתא ובתו"כ ובירושלמי, והיא מצויה בבבלי בשלשה מקומות מלבד הסוגיה כאן: א. בכריתות יג ע"א הגמ' דנה האם "מקום חלב מעיין הוא", ומוכיחה שאינו מעיין מכך שבנידה אינו מטמא טומאה חמורה אלא טומאת משקין בלבד. ברם, עיקר הדיון בסוגיה שם הוא האם חלב הוא משקה גמור, ואינו צריך הכשר, או שכשהוא נועד לאוכל הרי הוא חשוב אוכל וצריך הכשר, ורובא קורא לו "מעייין" כי לדעתו זהו משקה גמור, עיי"ש (זהו פירוש תוס' שם; ע"פ רש"י שם "מעייין" שם נאמר רק לענין שיטמא טומאה חמורה, אבל פירושו צ"ע, ואכמ"ל). ב. בנידה לה ע"ב הגמ' דנה האם דם ימי הטומאה והטוהר של יולדת הוא מעיין אחד או שניים. ג. בנידה נה ע"ב נאמר שלרבי יוחנן מי האף הם מעיין ולכן מטמאים כרוק הזב. נראה, אפוא, ש"מעייין" אינו משמש כמושג הלכתי, כשם לדין משקי הזב (בניגוד למקובל בראשונים, פרט לרמב"ם, שאינו מזכיר את המונח הזה), אלא "מעייין" הוא שם לסוג מסוים של משקי האדם, אלו ש"מתעגלים ויוצאים" (כלשון הגמ' בנידה שם, כלומר, מתאספים ויוצאים בבת אחת) ולכן בזב הם אב הטומאה.

- ג. אם לבית הלל דם טהרתה של מצורעת התרבה רק לטומאה קלה, לא מובן טעמם של בית שמאי המטהרים לגמרי. בשלמא אם היו אומרים שכל משקי המצורע טהורים, היה אפשר לומר שמכיוון ש"בדילי מיניה" לא גזרו על משקים היוצאים ממנו; אבל מכיון שהם מודים שרוקה ומימי רגליה טמאים, דהיינו, על פי הרמב"ם, טומאה קלה, למה לא יטמאו כך גם את דם טהרה שלה כדין משקה? ועוד, שבמשנה בניה פ"י מ"ז מפורש לגבי היושבת על דם טהור: "ומודים (ב"ש לב"ה)... ואם נפל מרוקה ומדם טהרה על ככר של תרומה שהוא טהור", משום שהיא טבולת יום, ומשמע בבירור שדם טהור הוא משקה גם לב"ש.
- ד. בתוספתא בניה פ"ה ה"ה נאמר: "דם נכרית ודם טהרה של מצורעת, ב"ש אומרים: כדם מגפתה", ומשמע שיש לו טומאת משקין על כל פנים (ו"מטהרין" מלהיות אב, כמשמעות לשון זו במקומות רבים), וא"כ ב"ה שמטמאים היינו טומאה חמורה.
- ה. רב יוסף הנ"ל תולה את ספיקו לגבי טומאת משא בראייה ראשונה בשאלה האם "מקום זיבה מעיין הוא, או דילמא לאו מעיין הוא", ושמע מינה שמעיינות המצורע מטמאים במשא כאב הטומאה.
- ו. אביי בניה לה ע"א אומר שזוב המצורע מטמא במשא משום ש"אקשיה רחמנא מצורע לזב גמור", ולכן אע"פ שהזוב אינו מעיין מכל מקום הוא מטמא במשא; אם כן ק"ו למעיינות!

4. ביאורים לרמב"ם

האור שמח (מטמאי מו"מ פ"ה ה"ה) כתב שדעת הרמב"ם מנוגדת למשמעות כל הסוגיה, ובלשונו: "והרבה נצטערתי על זה, דכל הסוגיא (נידה ברף לד-לה) דמצורע אתרבי למעיינותיו ומצורעת למעיינותיה, ושויים בזה לזב... וטרחתי הרבה בזה ולא ירדתי לעומק טעמו של רבינו, כי מפירוש המשנה נראה שהיה לו כפי סוגיא דילן, ובטח נמוקו עמו מעוצם הקפתו בכל מטמוני רז"ל אשר אינם בדפוס לפנינו" (עיין גם בשוהם וישפה שם, שהתחבט בזה). אך הסביר ("יתכן") שהרמב"ם הוכרח לזה על פי שיטתו (שם פ"א הי"ד) שמי רגלים טמאים רק משום צחצוחי זיבה שבהם, ולפי זה במצורע אין מקום לטומאת מי רגלים. והרי במשנה נאמר: "כרוקה וכמימי רגליה", ועל כרחך מדובר על טומאת משקין גרידא. אולם דבריו קשים לענ"ד, שהרי קושיה זו איננה רק על מצורעת אלא גם על נידה ויולדת, שלפי טעמו

ממילא מתברר ש"לרבות מצורע למעיינותיו" אין מובנו "לרבות מצורע לדין מעיינות", כי אין בחז"ל מונח כזה, "דין מעיינות", אלא המובן הוא: "לרבות מצורע למשקיו", שיש בהם דין כלשהו, וכך משמע גם מ"למעיינותיו" ולא "למעיינות". אם כן, הלשון עצמה אינה רומזת דווקא לכך שהמשקים הללו הם אב הטומאה. אלא שיש לדקדק מכך שהגמרא מזכירה רק את המשקים ה"מתעגלים", שהם מעיינות, ולא את כלל משקי המצורע, שמדובר על דין שקיים רק באותם משקים הנחשבים מעיינות, והיינו שיהיו אב הטומאה.

של הרמב"ם אין מקום לטומאת מי רגלים שלהן (ולא שמענו על "צחצוחי דם" במי רגלים פרט למקרה מיוחד, עיין נידה נט ע"ב), ועל כרחנו טעם זה של "צחצוחי זיבה" אינו בדווקא, ואכמ"ל.

באופן אחר יתכן להסביר, שהרמב"ם מסתמך על הספרא בסוף מצורע (פרשת זבים פרק ט,ג): "והזב את זובו - אחרים אומרים: מה הזב מטמא במשא - אף הזוב מטמא במשא. לזכר - לרבות את המצורע, ולנקיבה - לרבות את היולדת". הרמב"ם פירש ש"לרבות את המצורע" נאמר רק לענין הזוב האמור לעיל, ו"לרבות את היולדת" היינו לכלל דיני זב, אך לא מדובר על מצורעת. לפי פירוש זה יוצא שבמצורע התחדש דין של זוב בלבד ובמצורעת לא התחדשה שום טומאה במעיינותיה, ומכאן שהמשנה מדברת על טומאת משקין גרידא. אולם הדבר תמוה לדחות סוגיה שלמה משום התו"כ, וגם פשט המשנה הוא שדם המצורעת אב הטומאה כדם הנכרית. גם עצם הפירוש לתו"כ קשה: מהיכי תיתי לרבות את המצורע רק לענין הזוב ואילו את היולדת לכל דיני הזב? ובאמת נראה ש"לזכר לרבות את המצורע" אינו המשך לדברי אחרים, אלא זהו משפט בפני עצמו, ו"למעיינותיו" שבגמרא איננו מגוף הברייתא, אלא הגמרא פירשה את הלימוד לעניין מעיינות.

עוד יתכן לומר ליישוב שיטת הרמב"ם: תחילת הפסוק, "והדוה בנדתה והזב את זובו", התפרשו כמקור לטומאת דם האשה (נידה נד ע"ב) וזוב הזב (שם נה ע"ב). לפיכך הבין הרמב"ם ש"לזכר - לרבות מצורע למעיינותיו" היינו, לעניין אותו מעיין האמור בפסוק זה, הזוב, וכן "לנקיבה - לרבות מצורעת למעיינותיה" הוא לעניין הדם האמור בפסוק. לכן הגמ' מזכירה רק "למעיינותיו". וכל ריבוי נדרש לעניינו, למה שהוצרך בו: הזוב הוא מתולדות המים ומכשיר לטומאה (מכשירין פ"ו מ"ו), ולכן אין צורך לחדש שהוא נחשב משקה, אלא שהוא אב. לעומת זאת בדם יש צורך לחדש שהוא משקה (כי אינו "דם חללים", ואכמ"ל), והריבוי הוא רק לעניין שייחשב כמשקה.

כל הביאורים הללו אינם עונים לכל השאלות הנ"ל, ושיטת הרמב"ם בזה מוקשית וטעונה בירור.

פרק ה: היסטו ועליונו

היסטו של זב ועליונו הם מושגים שונים: היסטו היינו מה שהוא מזיז, ואילו עליונו היינו מה שעליו אע"פ שאין הזב מזיז אותו⁴⁰. מן המקורות שהובאו בפרק א, שנראה מהם שכל דיני הזב קיימים במצורע, יוצא שמצורע מטמא בהיסטו ועליונו. לעומת זאת בגמ' בפסחים הנ"ל מפורש שאינו מטמא בהיסט, וכך נקטו רוב הראשונים⁴¹.

1. מקורות במשנה ובתוספתא

א. במשנה בנידה פ"י מ"ד נאמר: "הזב והזבה והנדה והיולדת והמצורע שמתו מטמאים במשא עד שימוק הבשר". הגמרא (סט ע"ב) מפרשת: "מאי במשא? באבן מסמא", ונחלקו הראשונים בביאור מושג זה: דעת ר"ת (ספר הישר סי' קפב הנ"ל) שהכוונה למשכב ומושב (כמשתמע מרש"י ד"ה מטמאין), ולמד מזה שמצורע מטמא מו"מ, והסביר זאת ע"פ שיטתו, שהמדובר בטומאה קלה⁴². ודעת התוס' בשבת פב ע"ב ד"ה באבן והרמב"ן שם שהכוונה להיסט. הרמב"ן, ע"פ דרכו, התקשה בזה, כיצד ליישב את פירושו עם הגמ' בפסחים האומרת שאין היסט למצורע, ונשאר בצ"ע. נראה לענ"ד שהעיקר בזה כדעת ר"ת, כי אמנם לשון "משא" נאמרה בכמה וכמה מקומות על היסטו של זב, אך בתוספתא בנידה (פ"ט הי"ד) ובתו"כ (מצורע, פרשת זבים פרק ב, יא-יג) מבואר שהמשא שנדון כאן הוא משכב ומושב (ראה להלן סי' ט פרק א סעיף 9).

ב. בשני מקומות נמנו אבות הטומאה שאינם מטמאים בהיסט, והמצורע אינו נמנה עמהם: בתוספתא בידים פ"א הי"ב נאמר: "הכל כשרין ליתן לידים, אפילו טמא מת, אפילו בועל נדה. כל שאינו מטמא את המים במשא כשר ליתן לידים". וכן בתו"כ בפרשת צו (פרשתא ט, א) נאמר: "יכול יהא טמא מטמא בשר הקודש במשא? ודין הוא, ומה אם אפר חטאת, שאין טבול יום מטמא במגע, הטמא מטמא במשא; בשר הקודש, שטבול יום מטמא במגע, אינו דין שיהא טמא מטמא במשא? ת"ל 'אשר יגע', במגעו מטמא ואינו מטמא במשא. אין לי אלא טמאות הקלות, טמאות חמורות: טמא מת ובוועל נידה וכל המטמאים את האדם מנין? ת"ל בכל טמא"⁴³. מכיון שהתוספתא והתו"כ אומרים על דרך ההפלגה "אפילו טמא מת, אפילו בועל נידה", היה ראוי להזכיר את המצורע אילו היה היסטו טהור.

40 ראה תוס' נידה לא ע"ב ד"ה תחתון (ואכמ"ל בביאור דבריו), רמב"ם הל' מטמאי מו"מ פ"ו ה"ג לעומת פ"ח ה"ב.

41 הר"ש בזבים פ"ה מ"ו, רמב"ן וריטב"א ור"ן בשבת פב ע"א, רשב"א בנידה לה ע"א, ועוד.

42 ואע"פ שבמשנה נאמרו גם זב וחבריו, שמו"מ שלהם מטמא טומאה חמורה, צ"ל שכל אחד מטמא כדינו.

43 הרחבה על דברי הספרא הללו לקמן סי' ח.

אמנם יש לדחות, שהמצורע לא הוזכר אע"פ שאינו מטמא בהיסט, משום שהוא מטמא בביאה, ולכן הדבר פשוט שבדרך כלל אינו יכול לתת לידים או לשאת בשר קודש. אבל הדבר דחוק, שהרי על כרחנו התוספתא והתו"כ מדברים במים ובשר קודש שנתונים בכלי שאינו מקבל טומאה או בכלי חרס על מנת לומר שהטמאים הללו יכולים לשאת את המים והבשר, ואם כן היה להם לדבר גם על מצורע שאינו בבית, או באופן אחר שאינו מטמא בביאה.

ג. שנינו בזבים פ"ה מ"ו הנ"ל: "הנוגע בזב, ובזבה, ובנדה, ובילודת, ובמצורע, במשכב ומושב - מטמא שניים ופוסל אחד; פירש - מטמא אחד ופוסל אחד. אחד הנוגע ואחד המסיט ואחד הנושא ואחד הנישא". "הנישא" משמעו שהטהור נמצא מעל הזב, ולא שניסט והוזה על ידו; אם כן מדובר כאן על דין עליונו של זב ולא על היסט. וכך מוכח מהמשכב והמושב, שהרי אינם מטמאים בהיסט⁴⁴ אלא מטמאים את האדם היושב עליהם (ונפק"מ שאינם מטמאים אלא את האדם, כמ"ש בזבים פ"ה מ"ג). וכן כתב הר"ש, שהמשנה מדברת על עליונו ולא על היסט⁴⁵. נראה, אפוא, מהמשנה שהמצורע מטמא את עליונו. לאידך גיסא, מכך שהמשנה לא הזכירה את "הניסט" אין להוכיח שמצורע אינו מטמא בהיסט, כי אפשר שהמשנה נמנעה להזכיר את היסט משום משכב ומושב.

הר"מ מפונטייזא (בשאלתו בספר הישר, חלק השו"ת סי' נא, ג, מובא בתוס' בפסחים סז ע"ב ד"ה שכן) הוכיח ממשנה זו שהמצורע מטמא בהיסט: "קתני מצורע וקתני נישא, שמע מינה מצורע מטמא בהיסט". ור"ת השיבו: "והיה דמסכת זבין... אשאר. אי נמי נושא מדרס הוא כדאיתא ברוב מקומות דקרי לנושא מדרס". התירוץ הראשון דחוק כמובן; ועוד, שבמשנה הבאה נאמר: "הנוגע בזובו של זב וברוקן... אחד הנוגע ואחד

44 על כך במאמרי 'הסעה בטהרה בסיוע רכב טמא מדרס', אמונת עתיך 116, עמ' 149-154, שיופיע אי"ה גם בהמשך סדרה זו.

45 הר"ש אינו מזכיר בפירושו את עליונו של זב, אלא כתב שלא מדובר על היסט אלא על אבן מסמא, וציין למש"כ בכלים פ"א מ"ג, ושם ביאר שדין אבן מסמא שבזבים היינו משא בלא היסט, בין באופן שהטהור נושא את הטומאה ובין כשהטהור נמצא על גבי הטומאה, דהיינו עליונו. וכ"כ הרא"ש בזבים, ש"הנישא" היינו אצבעו של זב תחת האבן והטהור מעליה. ויש להעיר שהר"ש מוכיח שלא מדובר על היסט הן ממ"מ, שאינם מטמאים בהיסט, והן ממצורע, ע"פ הגמ' בפסחים האומרת שאינו מטמא בהיסט, ועל ראייה זו יש להשיב, כנ"ל.

התוס' יו"ט כתב על "ואחד המסיט" שהר"ש כתב שלא קאי אמצורע ומשכב ומושב, ונראה שלא דק, אלא "אחד המסיט" היינו שהטהור נושא את הטמא, וזה ודאי נכון במצורע ובמו"מ, והר"ש דן על "הנישא" בלבד, ולא כתב שלא קאי אמצורע, אלא שמכיוון שנאמרו במשנה מצורע ומו"מ ע"כ יש לפרשו שלא מדובר בהיסטו של זב, שהטמא מסיט את הטהור, אלא מדובר על עליונו, שהטהור נמצא ע"ג הטמא, שבוה גם מצורע ומו"מ מטמאים. והמשא"ח העיר בזה על התוס' יו"ט, אבל גם הוא כתב שע"פ הר"ש "הנישא" לא קאי אמצורע, ולענ"ד אין זה במשמעות דברי הר"ש כלל, וגם מנוגד לתוספותיו לפסחים סז ע"ב, שם כתב שפירוש ר"ת ש"אחד הניסט" קאי אשאר אינו נראה.

המסיט", ואם "אחד הנישא" במשנה הקודמת לא נאמר על מצורע, היה ראוי שיוזכר במשנה זו ולא במשנה ו⁴⁶. התירוץ השני צ"ב, ונראה שר"ל שמצינו בכמה מקומות שמדרס קרוי "משא", וכן "נישא" האמור כאן היינו מדרס, והכוונה שמדרס המצורע טמא, והיינו טומאה קלה. וזה קשה מכמה פנים: א. צריך עיון היכן מצינו "ברוב מקומות" שהמדרס קרוי בלשון "משא"⁴⁷. ב. לשון "נישא" אינה מתאימה לזה, כי המדרס נושא את הזב והמצורע, ולא נישא עליהם. ג. המשנה אומרת שהנוגע בזב וכו' מטמא שניים ופוסל אחד, וכשפירש מטמא אחד ופוסל אחד, ועל זה נאמר: "ואחד הנישא". אם כן בעל כרחנו מדובר על אדם, שבו ישנה טומאה בחיבורין, ואילו מדרסו של מצורע תמיד מטמא אחד ופוסל אחד (לדעת ר"ת), או תמיד מטמא שניים ופוסל אחד (לדעת הרמב"ם). אכן, תירוץ זה של ר"ת הושמט בתוס' בפסחים, ושמה משום הקשיים הללו. ובתוס' הרשב"א בפסחים דחה גם את התירוץ הראשון ש"לא משמע הכי", אלא כדברי הר"מ מפונטייזא.

הן הר"מ מפונטייזא והן ר"ת הבינו את "הנישא" כהיסט, ומתוך כך דנו בסתירה לגמ' בפסחים שאומרת שמצורע אינו מטמא בהיסט. והדבר תמוה, כי נראה יותר שהמשנה מדברת על עליונו של זב ולא על היסט, כדברי הר"ש הנ"ל. וכן דעת הגר"א (זבים פ"ה מ"ו, ובכללי הטומאה שם משנה י, ובכלים פ"א מ"ד), שאע"פ שמצורע אינו מטמא בהיסט מכל מקום הנישא על גביו נטמא⁴⁸.

2. שיטת הרמב"ם

בהל' טו"צ פ"י הי"א הנ"ל לא כתב הרמב"ם את דין היסטו של מצורע, ומשמע שאינו מטמא בהיסט, שהרי הרמב"ם אינו אומר באופן כללי שמצורע דינו כזב, אלא שמשכב המצורע כמשכב הזב. וכן שם פ"ג הי"ג פסק הרמב"ם: "אחד בגד או כלי עור או שתי או ערב המוסגר או המוחלט לענין טומאה, הרי הוא אב מאבות הטומאות כאדם מצורע לכל

46 אלא שהדבר תלוי בפירוש ענין "הנושא": במ"ו על האישים הטמאים ועל משכב ומושב נאמר: "אחד הנושא ואחד הנישא", ובמ"ז על מעיינות הזב נאמר: "אחד הנוגע ואחד המסיט, ר"א אומר: אף הנושא". אכמ"ל בביאור המחלוקת, ועכ"פ ישנה אפשרות שהמצורע הוזכר במשנה ו מפני שעליו אין מחלוקת שהנושא אותו נטמא, ואילו לגבי המעיינות יש חילוק בין נושא למסיט.

47 ר"ת בזה לשיטתו בענין אבן מסמא, שבשבת פב ע"ב אומר רבי עקיבא שעבודה זרה מטמאת במשא והגמ' מפרשת מטמא באבן מסמא, ופירש ר"ת שהכוונה למשכב ומושב, וכן בנידה סט ע"ב הנ"ל על שזב שמת. אולם אלו יוצאים מן הכלל שאינם מלמדים על הכלל, ובדרך כלל "משא" שהוזכר אצל זב הוא היסט, ראה להלן סי' ט.

48 החזו"א (זבים סי' ד סק"ו) הביין שהר"ש מחלק בין אדם שע"ג הזב, שטמא, לבין כלים שע"ג הזב, שטהורים, ותמה עליו, כי שניהם טמאים מדין היסט, אך העלה אפשרות לומר שאדם הנישא ע"ג הזב אינו נטמא מדין היסט אלא מק"ו ממשכבו. התפא"י (זבים שם, יכין אות נג) הוכיח שמצורע מטמא את עליונו ממשנה ג שם, שאומרת: "כל הנושא ונישא על גבי הנבלה טהור חוץ מן המסיט", ולא הזכירה את המצורע עם הנבלה. וראייתו קשה, שהרי לא הזכירה גם את מעיינות הזב ומי חטאת שיש בהם כדי הזיה, למרות שהם מטמאים במשא כנבלה ולא מטמאים את עליונם.

דבר: מטמא במגע ובמשא ובביאה, ועושה משכב ומושב אפילו תחת האבן", ולא הזכיר את ההיסט. ואת המשנה בניה על מצורע שמת, המטמא ב"משא", פירש הרמב"ם (הל' מטמאי מו"מ פ"ו ה"ד) על משכב ומושב, כדעת ר"ת.

ובהל' מטמאי מו"מ פ"ח ה"ב פסק הרמב"ם: "אין בכל אבות הטומאות כולן טומאה שאם תסיט את האדם הטהור או את הכלי הטהור תטמא אותן אלא הזב או חבריו בלבד. וזו היא הטומאה היתירה בזב שלא מצינו כמותה בכל התורה שאם הסיט את הטהורין טמאין... ואחד זב או זבה ונדה ויולדת בכל אלו הדברים". נראה בבירור מדבריו שאין היסט במצורע, שהרי כתב שמכל אבות הטומאה כולן רק הזב וחבריו מטמאים בהיסט, ומנאם: זב, זבה, נידה ויולדת. וכבר התבאר לעיל בדין מעיינות המצורע שהרמב"ם אינו מכליל בין "חברי הזב".

מפיה"מ בכלים פ"א מ"ד הנ"ל, שם לומד הרמב"ם מ"למעלה מהן" שהמצורע שווה לזבה לענין משכב ומושב ומשא, אין ללמוד שגם לגבי היסט כך הוא, כי יש לחלק, כאמור, בין מה שנאמר בפירוש בפרק זה לבין טומאת היסט, שלא הוזכרה⁴⁹.

בפירוש המשנה מבואר שהמצורע מטמא את עליונו. בזבים פ"ה מ"ו, על המשנה "אחד הנוגע ואחד המסיט ואחד הנושא ואחד הנישא", כתב הרמב"ם: "וכבר ביארנו כמה פעמים שדין הזב והזבה והנדה והיולדת בטומאת משכב ומושב ושאר הדברים שהם מטמאין אותן שוה, וכן המצורע", ולא כר"ת שדחק לומר ש"אשאר קאי". כאמור, המשנה מדברת על עליונו של זב, ואם כן הרמב"ם סובר שמצורע מטמא את עליונו⁵⁰. כמו כן בפיה"מ בזבים פ"ד מ"ו: "וטומאת 'מדף' היא מה שאבאר לך, והוא שהזב וחבריו, כלומר זבה נדה יולדת ומצורע, אם היה עליו מלמעלה אוכלין ומשקין – נטמאו, ואפילו היה בינו לבינם חוצצים רבים". אף כאן מדובר על טומאת מדף, דהיינו עליונו. בהלכותיו הרמב"ם לא כתב זאת בפירוש, וניתן להסביר זאת בשתי דרכים: האחת, שלדעתו דין היסטו ועליונו אחד, ובפיה"מ סבר שהמצורע מטמא את שניהם, וחזר בו בהלכה. וכך משמע ממש"כ בפיה"מ שהזב והמצורע שוים ב"שאר הדברים שהם מטמאין אותן", וגם הביא את הלימוד מ"לזכר – לרבות מצורע", ומשמע שזהו לימוד כללי, גם על ההיסט. מאידך, ראינו לעיל שכבר בפיה"מ (בהקדמה לטהרות) סבר הרמב"ם שאין מעיינות למצורע, ועל כרחק לדעתו ההשוואה בין זב למצורע ל"משכב ומושב ושאר הדברים" אינה מלאה, אלא רק לגבי הדברים שנזכרו במשנה בזבים – משא ועליונו.

49 ולא כדברי הרש"ש במגילה ח ע"א שלמד מכאן שלרמב"ם מצורע מטמא בהיסט, וכך נקט בפשטות האור שמח בהל' מטמאי מו"מ פ"ו ה"ג.

50 וכן משמע מדבריו שם: "וכן נתבאר שאדם טהור הנישא ע"ג הזב או ע"ג משכבו מטמא שניים ופוסל אחד", אם כן מדובר בהינשאות על הזב דומיא דמשכבו, ולא על היסט. ומש"כ שם: "וכן ביארנו שכל המטמא במשא מטמא בהיסט" כוונתו להיסט שהטהור מסיט את הטומאה, שהוא כמשא רגיל, ולא להיסטו של זב.

לפיכך נראה לענ"ד לבאר בדרך אחרת, שהרמב"ם מחלק גם בהלכה בין היסטו לעליונו, כדעת הר"ש. היסוד לחילוק זה הוא שהיסט הוא טומאה מחודשת, כהרחבה של דין מגע, כמ"ש הרמב"ם בהל' מטמאי מו"מ פ"ח ה"ב. לעומת זאת דין עליונו הוא סעיף מדין משכב ומושב, וכך מוכח מסידורו בהל' מטמאי מו"מ פ"ו ה"ג, בפרק על דיני משכב ומושב. לפיכך, מכיוון שלמדנו דין מו"מ במצורע מ"וכבס בגדיו וטהר" ממילא הוא מטמא גם את עליונו⁵¹. והרמב"ם לא כתב זאת בפירוש משום שזה כלול בלשונו "מטמא משכב ומושב כזב וכזבה".

עלה בדינו, שלדעת הרמב"ם אין היקש כללי בין זב למצורע, אלא צריך לימוד נפרד לכל דין ודין. במו"מ ישנו לימוד מ"וכבס בגדיו", ועליונו בכלל זה ממילא, וכן על זובו יש לימוד מ"לרבות זכר למעינותיו"⁵². לעומת זאת על היסט ושאר מעיינותיו אין מקור לטמאם. וצריך עיון, לשיטה זו, מניין למדנו שמצורע מטמא במשא⁵³.

סיכום ומסקנות

במקורות התנאים – משנה ותוספתא ספרא וספרי – נראה שכל דיני הזב קיימים במצורע. מלבד כמה ראיות כלליות, יש ראיות על כל דין בפני עצמו: דין משאו מפורש במשנה בזבים. על משכב ומושב ישנן כמה ראיות בתו"כ ובספרי ובמשנה, וכן בגמרא בנזיר. על מעיינות המצורע יש ראיה מהמשנה בניה וכל הסוגיה שם. על היסטו נראה ללמוד מהתוספתא והתו"כ שלא מנאוהו עם הטמאים שהיסטם טהור, ועל עליונו מהמשנה בזבים פ"ה מ"ו. המקור לדינים אלו הוא ההיקש בתו"כ בסוף מצורע: "לזכר – לרבות את המצורע, ולנקבה – לרבות את היולדת".

לעומת זאת בגמרא בפסחים נאמר שמצורע אינו מטמא מו"מ והיסט, וכמו כן נאמר בגמרא במגילה לפי אחת הנוסחאות.

51 המקדש דוד (סי' נב סק"ג) כתב ששאלת עליונו של מצורע תלויה במקור שממנו נלמד דין מו"מ, שע"פ הר"מ מפונטייזא (בתוס' בפסחים סו ע"ב), שתפס שההיקש "לזכר ולנקבה" הוא היקש כללי, הוא הדין לעליונו של זב, ואילו לפי הרמב"ם, שהמקור למו"מ הוא "וכבס בגדיו", אין היקש לעליונו של זב. לענ"ד סברתו נכונה לגבי היסטו של מצורע, אבל לא לגבי עליונו, שהוא סעיף ממשכבו.

52 אמנם הרמב"ם בהל' מטמאי מו"מ פ"א ה"ג כתב היקש אחר, מ"כל צרוע וכל זב", ונראה שהעדיף להביא פסוק שהמצורע נאמר בו בפירוש.

53 נקודה נוספת שצ"ע ברמב"ם היא היחס בין בועל נידה למצורע. לדעת הרמב"ם בועל נידה מטמא בהיסט (מטמאי מו"מ פ"ג ה"א, וראה סי' ח), ואילו משכבו טמא טומאה קלה, ואילו במצורע להיפך: במשכבו יש טומאה חמורה, אבל אין לו היסט. מצאנו אמנם בכמה טמאים חומר בזה שאין בזה ולהיפך, כגון משכב ומושב וטומאת אהל, שזה בזב ואינו במת וזה במת ואינו בזב, אבל באופן כללי יש להפריד בין טומאות השייכות לאדם החי (בעל קרי, בועל נידה, זב, זבה, נידה ויולדת ומצורע) לבין טומאות השייכות למתים (שרץ, נבלה ומת), שמוצאים בהם דירוג מסודר, ואכמ"ל. לפי מסקנתי במאמר זה ולהלן על בועל נידה יוצא אחרת, שבועל נידה אינו מטמא בהיסט והמצורע כן.

בראשונים מצאנו כמה דעות בעניין: ר"ת וסיעתו סוברים שאין היסט למצורע, כדברי הגמרא בפסחים, ולגבי מו"מ חילקו בין טומאה חמורה לטומאה קלה. הר"מ מפונטייזא נקט שהגמרא בפסחים עוסקת בימי ספרו, ובמצורע מוחלט יש מו"מ והיסט כזב. הרמב"ם פסק כגמרא בפסחים לענין היסט, אבל לא לענין מו"מ, וכן דעת הגר"א (אלא שברמב"ם נוסף חידוש גדול המעורר קושי רב, שאין מעיינות למצורע). רבנו הלל נקט שאין מו"מ במצורע כלל, והגיה בתו"כ.

לענ"ד נראה שהעיקר להלכה כדעת הר"מ מפונטייזא. לענין הגמרא בפסחים יש לפרש שהיא עוסקת בימי ספרו, או שנצטרך לומר שהיא חולקת על מקורות התנאים ועל המשתמע מסוגיות אחרות בגמרא, ולהלכה יש לקבוע שכל דיני הזב קיימים במצורע. לפי זה מוסבר גם המקור לכל הדינים הללו, שהוא דרשת הספרא: "לזכר - לרבות את המצורע".